

eúsav

Ekonomický ústav SAV
Institute of Economic Research SAS

WORKING PAPERS

102

Iveta Pauhofová

**DETERMINANTY A SÚVISLOSTI
POLARIZÁCIE SPOLOČNOSTI
(VYBRANÉ ASPEKTY)**

ISSN 1337-5598 (elektronická verzia)

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTOR

doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc.

RECENZENTI

prof. RNDr. Beáta Stehlíková, CSc.

Ing. Ján Košta, CSc.

Práca je súčasťou projektu VEGA 2/0026/15 „Príjmová stratifikácia a perspektívy polarizácie slovenskej spoločnosti do roku 2030“.

ABSTRAKT

Determinanty a súvislosti polarizácie spoločnosti (vybrané aspekty)

Cieľom práce je poukázať na tie determinanty a súvislosti polarizácie, ktoré ju ovplyvňujú aktuálne a tiež v kontexte nedávnej histórie. Dôraz je kladený na vzťah polarizácie a heterogenosti, na väzby polarizácie, starnutia populácie a znižovania potreby práce. Odpovedá sa na otázku prečo je zložité vytvárať mozaiku súvislostí polarizácie v súčasnosti i pre budúcnosť. Pojednáva sa o niektorých aspektoch modelu spoločnosti budúcnosti a o perspektíve polarizácie. Upozorňuje sa na to, že problematika polarizácie musí byť skúmaná v systémových súvislostiach, nemôže byť uchopená inak ako interdisciplinárne a komplexne. Iba tak môžu byť poznatky o príjmovej polarizácii významným korekčným faktorom budúcnosti.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: príjmová polarizácia, determinanty polarizácie, heterogenosť, starnutie obyvateľstva, pokles potreby práce

ABSTRACT

Determinants and context of society polarization (selected aspects)

The aim of the thesis is to point out the determinants and the context of polarization, which influence it in the present and also in the context of recent history. Emphasis is placed on the relationship between polarization and heterogeneity, on the links between polarization, aging of the population and diminishing the need for work. It answers the question why it is difficult to create a mosaic of contexts of polarization at present and for the future. It discusses some of the models of the future society and the perspective of polarization. It is pointed out that the polarization problem must be examined in systemic contexts, it can not be grasped otherwise than inter-disciplinary and complex. Only in this way can the knowledge of income polarization be a significant co-creator of the future.

KEYWORDS: income polarization, polarization determinants, heterogeneity, population aging, drop in need of work

JEL CLASSIFICATION: F66, I14, J23, J60, O3

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedá autor.

Technické spracovanie: Mária Lacková

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, www.ekonom.sav.sk

KONTAKT: ipauhofova@yahoo.com

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2018

O B S A H

ÚVOD	4
1. LAPIDÁRNY EXKURZ DO ROVINY SÚVISLOSTÍ VÝVOJA POLARIZÁCIE SPOLOČNOSTI V 20. STOROČÍ.....	6
2. VZŤAH POLARIZÁCIE A HETEROGÉNNOSTI	10
3. PROCES POLARIZÁCIE, STARNUTIE A SÚVISLOSTI POKLESU POTREBY PRÁCE	14
4. VÄZBY ZDRAVIA, POLARIZÁCIE A PRUŽNOSTI SPOLOČNOSTI	16
5. PREČO JE ZLOŽITÉ VYTVÁRAŤ MOZAIKU POLARIZÁCIE SPOLOČNOSTI SÚČASNOSTI I BUDÚCNOSTI?	18
6. NIEKTORÉ DETERMINANTY POLARIZÁCIE SPOLOČNOSTI PO MILÉNIU	20
7. PARCIÁLNE RIEŠENIA, SÚVISLOSTI ZMIEN CIVILIZAČNÉHO MODELU A POLARIZÁCIE	23
8. NIEKTORÉ ASPEKTY MODELU SPOLOČNOSTI BUDÚCNOSTI A PERSPEKTÍVA POLARIZÁCIE.....	25
ZÁVER.....	28
LITERATÚRA.....	32

Úvod

Polarizácia sa v histórii empiricky najčastejšie spája s oblasťou príjmov a majetku (s bohatstvom) vo väzbe na morálny a etický dopad na štruktúru spoločnosti. Ide o prehĺbovanie vnútornej disproporcie medzi príjmami a majetkom väčšiny obyvateľstva a úzkej elity v spoločnosti. Často sa skúma v súvislosti s vývojom príjmových nerovností medzi krajinami i vnútri krajín. Táto práca je pokračovaním bádania v oblasti paradigiem zmien v 21. storočí a plynule nadväzuje na publikácie autorky orientované na súvislosti príjmovej polarizácie, determinanty bohatstva a chudoby tak vo svete, ako aj na Slovensku, ktoré vychádzajú od roku 2009.

Ešte pred niekoľkými rokmi sa príjmová polarizácia výrazne pertraktovala v materiáloch spracovaných Oxfamom na Svetových ekonomických fórach v Davose ako jedno z kľúčových rizík vývoja budúcej globálnej spoločnosti. Postupne sa posúvala na nižšie priečky v skupine rizík a v súčasnosti je vo World Economic Forum Report (2018) „zabalená“ medzi trendmi s dlhodobým pôsobením (spolu so starnutím populácie alebo klimatickými zmenami), ktoré môžu globálne riziká zosilňovať (tak ekonomické, ako aj geopolitické, environmentálne sociálne a technologické). Na prehĺbovaní polarizácie spoločnosti sa ako zásadné faktory majú podieľať: zvyšovanie sociálnej instability, vývoj nezamestnanosti, migrácia a chyby vo vládnutí. Problematika polarizácie spoločnosti je však prierezová a interdisciplinárna, má podstatne viac dimenzií a oveľa širšiu platformu súvislostí.

Ak prehĺbovanie polarizácie prekročí kritický bod, s vysokou pravdepodobnosťou povedie k nárastu vnútorných rozporov v spoločnosti. Ak súčasne dochádza k okresávaniu plnenia funkcií štátu, ktorý má jednotlivca chrániť v prípade kritických sociálnych a životných situácií, dôsledky príjmovej polarizácie sa signifikantne zostrujú. Možno hovoriť o polarizácii možností prežitia.

V rámci systémov s demokratickými princípmi sa zdôrazňuje, že sú v nich vytvárané rovnaké šance pre každého človeka. Pravdepodobne už ide iba o mýtus. Súčasná realita dokazuje, že narodením sa v tej ktorej sociálnej vrstve sú pre väčšinu populácie predeterminované podmienky budúceho života, tak pracovný status, budúce príjmy, ako aj možnosti zlepšovania kvality života. Demokracia má za úlohu zabezpečiť nielen relatívne spravodlivú distribúciu voličskej „sily“, ale aj zdrojov a umožniť najlepším myšlienkam a najtalentovanejším ľuďom, aby vďaka výnimočným kvalitám a odmenám stúpali nahor. Zatiaľ čo sa svet stále viac polarizuje na bohatých a chudobných, jeho apologeti jednoducho pripomínajú, že sa s tým nedá nič robiť, že rastúca koncentrácia zdrojov v rukách hŕstky bohatých je zabudovaný nedostatok systému, ktorý sa nedá napraviť bez narušenia princípov, na ktorých stojí demokracia. Tvrdia, že ak sa bohatí zdania, zlikviduje sa motivácia vynikať. V súčasnom svete sa však zdroje

rozdeľujú bez ohľadu na talent a cnosti, získané bohatstvo sa bráni násilím a vynachádzavým cynizmom ľudí, ktorí čelia otázkam, ako nespravodlivo ho nazhromaždili.

Evidentný posun idey označovanej v minulosti ako „americký sen“ do zabudnutia, strata rovnakých šancí, prehlbovanie politických a sociálnych nepokojov v globalizovanom svete, so špecifikami na strane jednotlivých krajín, vytvára nástup pre populistické politiky. Noví populisti ponúkajú okamžité krátkodobé a jednoduché riešenia, bez ohľadu na existenciu procesov dlhodobého charakteru. Tlak na akútnu potrebu riešenia sociálnych excesov a rôznych foriem deštrukcií zatláča do úzadia logickú nevyhnutnosť zaoberať sa procesmi, ktoré sú dlhodobé a vykazujú určité nebezpečné tendencie. Tak pri prevahe krátkodobých pohľadov dochádza často k neadekvátnemu zasahovaniu do všetkých systémov, štruktúr, nástrojov a fungovania hospodárskej a sociálnej politiky, vrátane politiky trhu práce. Z naznačeného možno usudzovať, že polarizáciu spoločnosti nestačí chápať len v zmysle „holej“ príjmovej polarizácie, či polarizácie majetku (bohatstva), v peňažnom vyjadrení rozdielov a v akomsi statickom a štatistickom ponímaní.

Viacdimenzionálny a prierezový pohľad na polarizáciu spoločnosti a poznanie jemných súvislostí jej prehlbovania odpovedá na príčiny a dôsledky budúceho vývoja lepšie ako metodiky, podľa ktorých sa hodnotí napríklad bohatstvo európskych regiónov (kde na špičke oficiálne dominujú tie, ktoré v skutočnosti medzi najbohatšie nepatria).

1. LAPIDÁRNY EXKURZ DO ROVINY SÚVISLOSTÍ VÝVOJA POLARIZÁCIE SPOLOČNOSTI V 20. STOROČÍ

V šesťdesiatych až osemdesiatych rokoch 20. storočia, osobitne v krajinách západnej Európy, príjmy u väčšiny populácie rástli nominálne i reálne. Stredná trieda bohatla, vytvárala pomerne rozsiahle úspory. Politika miezd a príjmov, ako aj politiky trhu práce boli realizované tak, aby sa rozdiely medzi jednotlivými vrstvami spoločnosti zásadne neprehlbovali. Sociálny model bol motivačne postavený na kontradiktórnosti s vývojom v krajinách východného bloku a v tomto zmysle boli riešené i otázky zdravotníctva, školstva a kultúry. V podnikoch dochádzalo k masovému rozšíreniu sociálnych programov. Veľké podniky otvárali vlastné jasle a materské škôlky, ponúkali rôzne sociálne programy pre pracovníkov. V osemdesiatych rokoch sa tiež významne rozšírilo podnikové vzdelávanie a vytváranie tzv. podnikových univerzít, ktoré v niektorých krajinách (napr. Japonsko) získali rovnaký status ako elitné univerzity. Systém starostlivosti o pracovníkov sa premietal i v pravidelných prírastkoch miezd, ako odraz špecificky významnej politiky odborov. Organizovanosť v nich bola vysoká (60 až 80 % zamestnaných). V tomto období bolo hlavné ťažisko „bojov“ odborov so zamestnávateľmi koncentrované na otázky pozitívneho mzdového vývoja. Otázka tvorby a udržania pracovných miest bola skôr v úzadí. Kontinuálne sa vytvárala situácia, v ktorej sociálny model, podniková štruktúra, ale i prístup podnikateľských subjektov a štátu k väčšine pracujúcich bol charakteristický udržiavaním sociálneho zmieru. V tomto sociálno-ekonomickom prostredí vytvárala bohatá stredná vrstva obyvateľstva významnú úroveň domáceho dopytu. Tým umožňovala riešiť odbyt podstatnej časti vyrobenej produkcie vo vnútri krajín Európskej únie.

Po roku 1990 sa však situácia v dotknutej oblasti začala zásadnejšie meniť. Odštartoval a významne sa zrýchľoval transfer výroby do rozvíjajúcich sa ekonomík. V porovnaní s presunom niektorých pracovne náročných výrob jednoduchého charakteru už v 60. a 70. rokoch 20. storočia, dochádzalo v 90. rokoch aj k presunom nie nevýznamnej časti kvalifikačne náročnejších výrob napríklad v IT alebo výroby niektorých špeciálnych komponentov. V ekonomicky vyspelých krajinách tak dochádzalo k mimoriadne expresnému a rozsiahlemu úbytku pracovných miest, predovšetkým v odvetviach mimoriadne náročných na prácu (odborní spracovateľského priemyslu: výroba textilu, odevov, obuvi, nábytku, kože, pneumatík, atď.). Pri zmenách v rozsahu a štruktúre zamestnanosti bolo možné registrovať tiež zvrät v pomere kmeňových a agentúrnych pracovníkov. V západoeurópskych krajinách sa vo väčšine podnikov a firiem po dlhé obdobie pred rokom 1990 pohyboval podiel agentúrnych pracovníkov na úrovni 3 až 5 % zo zamestnaných. Prístupovalo sa k nim len ako k doplnku k stavu kmeňových zamestnancov, ktorí „požívali“ výrazné sociálne bonusy v oblasti vzdelávania a zdravotníctva a vzťahovala sa na nich sociálna ochrana pri prepúšťaní zo zamestnania.

Od 90. rokov 20. storočia bolo možné pozorovať ako podiel agentúrnych pracovníkov narastá a v niektorých odvetviach hospodárskej činnosti dosahoval 30 až 40 %. V tom období sa začal významnejšie presadzovať koncept tzv. flexibility trhu práce. Tento neskôr našiel živnú pôdu aj v krajinách, ktoré prešli transformáciou a stali sa členmi EÚ. Agentúrni pracovníci mali podstatne nižšie mzdy ako kmeňoví zamestnanci. Neboli chránení v prípade sociálnych udalostí, ani pri prepúšťaní zo zamestnania, nakoľko neboli organizovaní v odboroch. Ich disponibilné príjmy sa držali na úrovni umožňujúcej pokrývať iba základné životné potreby. Vo vyspelých ekonomikách sa tak stále výraznejšie prejavoval fenomén pracujúcej chudoby.

Zmenou podielu v zamestnanosti agentúrnych pracovníkov a kmeňových zamestnancov sa prudko znižoval počet ľudí organizovaných v odboroch. To prinútilo odborárske hnutie prijať zásadné nové kroky v stratégii zabezpečovania svojich primárnych cieľov. Nastal posun od vyjednávania o výške miezd k vyjednávaniu a diskusiám o zachovaní pracovných miest. Podnikatelia operovali s takými argumentmi, ktoré pre odbory znamenali výrazné obmedzenie ich manévrovacieho priestoru. Boli zatláčané „do kúta“ a vynútené na nich ústupky v oblasti mzdového vývoja. Ak by s nimi nesúhlasili, podnikatelia hrozili pracovné miesta preniesť do iných krajín. Hrozba straty ďalších pracovných miest, ako aj reálny stav na trhu práce (narastajúci počet chudobných pracujúcich), zahájila proces deštrukcie príjmovej disponibilít väčšiny populácie. Tým sa, spolu s nastúpeným trendom starnutia, odštartoval proces významnej redukcie sociálneho modelu tak široko pozitívne prezentovaného v západnej časti Európy.

Spojitosť s postupnou redukciou sociálneho štátu je možné nájsť i vo väzbe na hľadanie financií, ktoré vyspelým ekonomikám v štátnej pokladnici chýbali. Od polovice 90. rokov 20. storočia dochádzalo k predaju a privatizovaniu štátneho majetku tak v oblasti bývania, zdravotníctva, ako aj dopravy. Privatizácia bola realizovaná ako istá súčasť stratégie Margaret Thatcherovej, a Ronalda Reagana a objavovala sa vo všetkých oblastiach, ktoré predtým garantoval štát ako súčasť štátnej sociálnej politiky (napr. zdravotná starostlivosť všeobecne, starostlivosť o starých ľudí, penzijné systémy). Dôvody, ktoré sa predkladali na obhajobu tohto procesu boli dostatočne silné na to, aby sa rozbehol. Signifikantným argumentom bolo, že štát sa predajom zbavuje majetku, ktorého obsluha je nákladná a neefektívna a získané finančné zdroje následne umožnia skvalitniť sociálnu politiku. V skutočnosti však boli tieto prostriedky použité na udržanie status quo, nedošlo k žiadnemu skvalitneniu sociálnej politiky. Naopak, v oblasti zdravotného systému došlo k významnej redukcii služieb, ktoré predtým štát garantoval a penzijný systém tiež zostal „podvyživený“. Zvlášť v zdravotnom systéme bolo očividné, že po predaji, či privatizácii majetku štátu a prechode mnohých služieb do súkromnej sféry, tí klienti, ktorí neboli dostatočne príjmovovo „vybavení“ a v novom systéme si nemohli služby kúpiť, z neho vypadli. Zostali tak bez zodpovedajúcej sociálnej ochrany, zabezpečenia svojho zdravia a bez možnosti reálnej liečby a opatrenia v starobe. Výrazne to možno vidieť napríklad na osude amerického zdravotného poistenia. Podmienky boli takého charakteru, že takmer 50 miliónov Američanov nedisponuje žiadnym zdravotným poistením

a choroba pre nich znamená životnú katastrofu. Aj keď v európskom priestore je oproti USA zreteľná vyššia miera solidarity a prolongovanie fungovania istej časti sociálneho modelu (i tu však pokračuje proces kreatívnej premeny sociálnej politiky a sociálnych služieb), zoštíhľovanie sociálneho systému je evidentné. Na druhej strane sa obyvateľstvu tvrdí, že systém, ktorý financujú, časom zdražieva, a preto sa budú musieť zvyšovať aj dane.

Na prehĺbovanie polarizácie príjmov, ale najmä majetku, malo na pozadí finančného expandovania koncom 20. storočia vplyv prasknutie „dotcomovej“ bubliny. Veľká časť amerických domácností, ktorá sa chcela zabezpečiť do budúcnosti, investovala do nákupu akcií „dotcomových“ firiem. Po splasnutí cenovej bubliny na trhoch Nasdaq v roku 2000 drvivá väčšina amerických domácností o takto investované úspory prišla. Celková suma investícií predstavovala približne 2 bilióny USD. Situácia so stratou úspor a majetku u veľkej časti populácie (už nielen americkej) sa zopakovala v rokoch 2004 a 2008. Prasknutie realitnej bubliny viedlo k ďalšej obrovskej strate investovaných úspor. Vo väčšine prípadov nešlo o investície na zabezpečenie nového bývania, ale o tzv. referenčné nehnuteľnosti, ktoré boli určené na prenájmanie, mali zabezpečiť zhodnotenie úspor v budúcnosti a stabilný príjem po odchode do dôchodku. V prípade rezidenčného bývania sa často k novému domovu dostali tí, ktorí úspory nemali, zobrali si obrovské úvery a po realitnom krachu a neschopnosti realizovať splátky sa priradili k bezmajetným a zadlženým. Realitná bublina „zhltla“ ďalšie bilióny dolárov, ale tým, ktorí do nej investovali žiadne reálne zhodnotenie nepriniesla. Treba v tejto súvislosti uviesť, že vo väzbe na nastúpený trend starnutia a zhodnocovanie vytvorených úspor bol široko prezentovaný ekonomický scenár o starobných dôchodkoch, od ktorých sa očakávalo, že sa stanú stabilizujúcim faktorom budúcej spotreby. Realita ukázala o aký hlboký omyl ekonomickej praxe ide. V súčasnosti je veľká časť populácie závislá iba na príjmoch, ktoré majú vytvoriť adekvátnu základňu pre ich odchod do dôchodku.

K jedným zo zásadných determinantov polarizovania spoločnosti a rastu nerovností medzi krajinami a vnútri krajín možno priradiť i proces globalizácie, ktorý vytvára podmienky suprakonkurencie (Staněk, 2012). Ide o to, že kritériá porovnávania efektívnosti a ziskovosti jednotlivých brandží sa presunuli a presúvajú z národných úrovní na nadnárodnú – globálnu úroveň. S tým súvisí proces transformácie veľkých transnacionálnych korporácií (TNK), ktoré okrem toho, že „prevzali“ výrobnú a obchodnú stratégiu operovaním na globálnom trhu, „vrhli“ sa tiež na optimalizovanie svojich výdavkov. Do 90. rokov 20. storočia sa TNK zväčšovali. Vnútorne diverzifikovali činnosti a často sa pod jedinou firemnou hlavičkou stretávali zásadne diferencované oblasti podnikania (napr. v hutníctve sa prepájali procesy charakteristické pre hutníctvo s biotechnologickým výskumom a výrobou) a zamestnanosť rástla. Na jednej strane týmto vývojom dochádzalo k nárastu ich vplyvu, na strane druhej v dôsledku vnútornej diverzifikácie sa v nich spomaľovali riadiace procesy. Od polovice 90. rokov možno u TNK registrovať nástup nového trendu. Zmenili stratégiu podnikania smerom k tzv. jadrovému biznisu (core biznis), teda k tomu, čo predstavuje základnú štruktúru ich podnikania. Všetky činnosti, ktoré neboli dostatočne využívané a maximálne efektívne pre

zabezpečenie core biznisu začali outsourcovať. To síce viedlo k významnému nárastu počtu malých a stredných podnikov, ale zároveň sa tým zvýšila konkurencia medzi novovzniknutými podnikmi. Rastúca konkurencia viedla k zmrazovaniu úrovne miezd, k odbúravaniam sociálnych bonusov a tlačila na optimalizáciu zamestnanosti. Prenesenie ťažiska konkurencie TNK na stredné a malé subkontraktorské podniky prakticky znamenalo, že tým TNK okresali všetky nevyhnutné výdavky a zoštiehli o 20 až 30 % z hľadiska počtu zamestnancov a ich ziskové marže prudko narástli.

V súčasnosti už programy s výraznými sociálnymi bonusmi neexistujú, ako ani prevádzkovanie podnikových materských škôlok a jasli, zásadne je okresané i podnikové vzdelávanie s tým obsahom aký malo pred rokom 2000. Prestali existovať systémy prípravy kvalifikovaných pracovníkov, viazané na podnikovú štruktúru.

Uvedený vývoj sa zásadným spôsobom podpísal na zmenách trhu práce a začala sa významnejšie prehlbovať polarizácia príjmov a majetku v západnej spoločnosti. Krajiny, ktoré prechádzali po roku 1990 procesom transformácie ekonomiky a spoločnosti sa stali významným rezervoárom lacných pracovných síl. Z nich do krajín EÚ odchádzali za prácou milióny ľudí ochotných vykonávať akékoľvek činnosti za akúkoľvek „plácu“. Na trhu práce starých členských krajín EÚ to vyvolalo zostrenie konkurencie a stagnáciu mzdového vývoja. Zásadným spôsobom sa zmenil charakter reprodukcie pracovných miest v starých členských krajinách EÚ, kde sa znižoval počet kmeňových zamestnancov a rýchlo rástol počet agentúrnych pracovníkov.

Nízka cena práce v transformujúcich sa krajinách znamenala pre západoeurópskych investorov významný prvok, ktorý spôsobil prenos mnohých výrobných a založenie dcérskych a vnučkiných podnikov tak v 90. rokoch, ako aj po roku 2000, čo umožňovalo udržať vysokú mieru zisku. Masívny prenos výrobných podnikov znamenal presun niekoľkých miliónov pracovných miest z krajín pôvodnej pätnástky v rámci EÚ do krajín strednej a východnej Európy, ktoré vytvorenie pracovných miest podporovali veľkým objemom investičných stimulov. To motivovalo príchod ďalších investorov. Napriek platnosti smernice, že investičné stimuly nemajú prekročiť 15 % hodnoty investičného projektu, v skutočnosti sa táto úroveň pohybovala vo výške 20 až 30 %. Išlo o jednostranné výhody pre zahraničných investorov, ktorým sa takto znížili náklady spojené tak s prenosom, ako aj so spustením výroby. Poskytnutie daňových prázdnin radikálnym spôsobom znížilo zaťaženie budúcej ziskovosti v nových podnikoch.

Vývoj smeroval k riešeniu otázok zachovania pracovných miest a otázky mzdového vývoja boli stále výraznejšie zatláčané do úzadia. V týchto podmienkach sa postupne začal zviditeľňovať nástup nových technológií a procesy spojené so štvrtou priemyselnou revolúciou. Vyhlásovaná potreba flexibility trhu práce stále výraznejšie žiadala agentúrnych pracovníkov bez sociálnej ochrany a odborové zväzy, ktoré sa stávali menej početnými, nastúpili cestu transformácie charakteru svojho fungovania. Záujem odborov sa orientoval na jednotlivé profesijné brandže a na rozšírenie svojej členskej základne z radov rastúceho počtu agentúrnych pracovníkov. Stávali sa tiež centrom záujmu politických štruktúr. Zvyšujúci sa počet

agentúrnych pracovníkov na trhu práce viedol k tomu, že na ich ochranu boli v EÚ prijaté viaceré legislatívne opatrenia. Vzhľadom na pokračujúci proces prehlbovania mzdovej polarizácie, rastúce problémy v oblasti disponibilít príjmov obyvateľstva, vývoj úrovne a kvality spotreby domácností (výrazne riešená zadlženosťou) a slabú úroveň generovania nového majetku, to nestačí.

2. VZŤAH POLARIZÁCIE A HETEROGÉNNOSTI

Vankúš, ktorý predstavovalo bohatstvo strednej triedy v 60. až 80. rokoch 20. storočia v ekonomicky vyspelých krajinách v podobe úspor a majetku a umožnil široké použitie zdrojov v týchto ekonomikách, sa v zásade odčerpával prasknutím rôznych bublín. Ohrozenými sú i rozsiahle úspory nemeckých dôchodcov uložené v švajčiarskych bankách vo výške 1 bilióna USD a pol bilióna eur vo finančných inštitúciách v Nemecku. Kým nedochádzalo k extrémnym hospodárskym výkyvom a finančným kolapsom nebola polarizácia spoločnosti tak výrazná a jej prehlbovanie nenachádzalo živnú pôdu. Spoločenská klíma bola nastavená zároveň tak, že rast nerovností a polarizovania v oblasti príjmov bol brzdený stabilitou existujúcej stratifikácie miezd, t. j. platilo, že je neprijateľné, aby mal napríklad vedúci pracovník viac ako 10-násobok odmeny priemerného zamestnanca. Vo väzbe na spustené procesy globálneho charakteru, ktoré zasiahli všetky subjekty ekonomiky, od vlád, cez podnikovú sféru až po domácnosti, sa situácia začala meniť. V súčasnosti je zreteľné, že u väčšiny populácie mzdy prestali rásť, ale príjmy špičkových manažérov pokračujú v raste často do závrtných výšok. Hovorí sa o mnohonásobku príjmu priemerného pracovníka, ktorý je vyšší nielen vo svojej základnej časti – mzde, ale navyšený je o rozsiahle bonusy v podobe špeciálnych príplatkov a akcií podnikov. K prudko rastúcej diferencii medzi priemerným príjmom radového zamestnanca a príjmom špičkových riadiacich pracovníkov sa vyjadrujú mnohé prieskumy v tom zmysle, že vplyv vrcholového manažmentu na zvýšenie efektívnosti a ziskovosti podnikov bol za sledované obdobie minimálny, resp. nulový.

Zároveň dochádza k zmene vnútornej reprodukcie pracovných miest. Stále viac miest je typu part-time a pribúdajú miesta s nižším ohodnotením práce, resp. miesta, ktoré nemajú sociálnu ochranu. Často ide o kombináciu uvedeného. Nedotýka sa to všetkých odvetví ekonomiky. Špecifickým je odvetvie informačných technológií, v ktorom sa permanentným zvyšovaním mzdovej úrovne priťahuje stále viac potrebných odborníkov. To vedie k výraznej deformácii celkového mzdového vývoja. Nezriedkavé boli prípady, kedy v snahe získať špičkových odborníkov z IT oblasti, kúpili investori celý podnik aj s danými pracovníkmi. Postupne IT sektor prechádzal a prechádza radikálnymi zmenami.

Po boome v 90. rokoch, kedy išlo v každom podniku o budovanie hardvérových, softvérových a informačných oddelení nákupom a zakladaním serverov, úložísk dát a celkového hardvérového vybavenia pre zabezpečenie toku informácií, prešiel vývoj do druhej fázy

informatizácie. Bola charakteristická zakladaním prierezových tímov pre riešenie komplexných úloh v oblasti toku informácií. V tretej fáze sa vytvárali call centrá, sprostredkujúce odpovede na problémové otázky fungovania IT systémov (IT systémy boli dodávané ako univerzálne automatizované systémy, ktoré riešili tok informácií všeobecne, alebo tok informácií o výrobných procesoch v jednotlivých podnikoch). V ďalších fázach dochádzalo k vytváraniu vzájomne komunikujúcich systémov vo vnútri podnikov, aj medzi podnikmi. V súčasnej etape nadobúda mimoriadny význam bezpečnosť úložísk dát a informačných tokov, čo signifikantne zvyšuje dopyt po špecifických odborníkoch v IT oblasti. V dôsledku hackerských útokov totiž podniky strácajú stovky miliárd USD ročne. Činnosti a fungovanie podnikov je vystavené permanentnej extrémnej hrozbe, ktorá má vo veľkej miere globálny charakter. Uvedené sa premieta v rastúcej mzdovej diferenciácii aj vnútri IT sektora. Pôvodný rámec pre kontinuálny dynamický vývoj miezd v IT sektore sa zmenil pod tlakom nutnosti adekvátne zabezpečovať nielen chod podnikov, ale aj potreby ochrany výrobných a personálnych údajov.

Pochopenie súvislosti formovania bohatstva a relatívne nízkej úrovne polarizácie spoločnosti v 60. až 80. rokoch 20. storočia a procesu postupnej transformácie podoby a obsahu príjmov populácie až do dnešných čias umožňuje lepšie uchopiť problematiku príjmovej a mzdovej polarizácie na odvetvovej a regionálnej úrovni v súčasnosti.

Prehľbovanie polarizácie spoločnosti je vo svojej podstate sprevádzané procesom schudobňovania nie nepodstatnej časti populácie sveta. Obsah pojmu chudoba nadobúda v čase nové znaky a ako taký sa transformuje vo väzbe na regionálny a geografický rámec (rozvinuté a rozvíjajúce sa ekonomiky, Európa, Amerika, Afrika a pod.). Ešte pred dvadsiatimi rokmi sa odhadovalo, že celkový počet ľudí žijúcich z jedného dolára na deň predstavoval viac ako 3,5 miliardy. Programy OSN zredukovali tento počet na 1,7 miliardy, čo možno považovať za úspech. Ale ak ostatní ľudia sa po redukcii posunuli do kategórie žijúcich z 2 až 3 dolárov na deň, nejde o tak jednoznačný úspech. Znamená to, že príjmová polarizácia z pohľadu chudoby zostáva naďalej zachovaná. Vo vyspelých ekonomikách ide o iný rozmer chudoby a príjmovej polarizácie. Rast štatisticky vykazovanej priemernej mzdy s väčšími alebo menšími zrýchleniami pokračuje, no je výsledkom signifikantného rastu príjmov vrcholových riadiacich pracovníkov a v minimálnej miere miezd radových zamestnancov, ako sme to uviedli už vyššie. Vo všeobecnosti je skôr reálne hovoriť o mzdovej stagnácii.

V minulosti ukazovateľ priemerná mzda odrážal relatívne nízku mieru polarizácie príjmov podľa pracovných kategórií. Od 90. rokov a najmä po roku 2000 možno registrovať priebežný rast mzdovej diferenciácie v spektre pracovných kategórií. Charakteristickou v súčasnosti je stagnácia miezd väčšiny pracovníkov, ktoré sa pohybujú hlboko pod úrovňou priemernej mzdy. Pritom vývoj v krajinách strednej a východnej Európy a v starých členských krajinách EÚ sa v polarizovaní spoločnosti odráža rozdielne. V prvom prípade, kedy obyvateľstvo nemalo pred a po transformácii vytvorený adekvátny vankúš úspor, viedlo zmrazenie miezd k prehĺbeniu polarizácie príjmov, čím sa postupne generoval a ďalej nebezpečne generuje problém sociálneho pnutia. V druhom prípade, teda v starých členských

krajinách EÚ (EÚ 15), vytvorený vankúš úspor a bohatstvo ako také sčasti zmiernuje dopad mzdovej stagnácie, posun v polarizácii nie je z tohto pohľadu taký viditeľný. Ľudia si vo všeobecnosti spotrebu udržali, čerpali úspory. Čerpanie úspor však začalo ohrozovať bankový sektor, pretože vklady obyvateľov boli, okrem vkladov podnikateľov, kľúčovým faktorom istoty domáceho kapitálu. Nakoľko domácnosti už nemohli vytvárať tak obrovské objemy úspor, vznikala potreba doplniť bankový kapitál. Banky išli na medzibankový trh, kde síce získali kapitál od úzkej elity, ktorá výrazne zbohatla, avšak za určitých špecifických úverových a úrokových podmienok. Tento vývoj sa odrazil v novej podobe polarizácie bohatstva a príjmov i v ekonomicky najrozvinutejších krajinách, zväčšilo sa pnutie medzi skupinami obyvateľstva.

Rôzne podoby vnútornej polarizácie spoločnosti možno označiť za procesy heterogenizácie napríklad v rámci krajín EÚ, kedy bohatstvo, majetok, mzdová a príjmová úroveň je v EÚ zásadne odlišná v starých členských krajinách, ekonomikách so vstupom do EÚ v roku 2004 a v tých, ktoré do EÚ vstúpili neskôr. Plánované procesy hospodárskej a sociálnej konvergencie krajín sa nedarí naplňať. Heterogénnosť jednotlivých procesov je preto možné očakávať aj v prípade nastupujúcej technologickej revolúcie, najmä čo sa týka jej vplyvu na reprodukciu pracovných miest.

V tejto súvislosti je potrebné úlohu spoločnej štatistickej základne – Eurostatu – vnímať viac realisticky. Špecifické štatistické metódy sú realizované na malých výberových vzorkách jednotlivých ekonomík (približne 6 až 8 tisíc domácností napr. za EU SILC), fungovali a fungujú na priemerovaní mzdovej úrovne, čím dochádza k „zahladzovaniu“ prehlbovania nerovností miezd a príjmov vnútri krajín. Napriek využívaniu sociálnych fondov EÚ sa nepodarilo rozdiely medzi jednotlivými krajinami a regiónmi vnútri krajín zmierniť. Vývoj ukazuje, že rozdiely medzi regiónmi i vnútri nich sa vo veľkom množstve krajín zväčšujú (za SR, ČR a Maďarsko vid' Pauhofová a kol., 2017). V súčasnosti bohaté regióny sú charakteristické vysokou mierou ekonomickej výkonnosti, ktorá je výsledkom zlepšujúceho sa vybavenia infraštruktúrou, dopravným napojením na veľké ekonomické regióny v západnom smere a dynamickým mzdovým vývojom, ktorý je však dosiahnutý predovšetkým rastom miezd vo vyšších mzdových skupinách. V tomto prípade dochádza k istému prehlbovaniu mzdovej polarizácie vnútri regiónu, nakoľko dynamický vývoj miezd sa dotýka len niektorých vybraných odvetví a niektorých mikroregiónov (okresov v rámci kraja). Regióny, ktoré sú klasifikované ako menej a najmenej rozvinuté, so zamestnanosťou „zápasia“, pretrváva v nich vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti, mzdová úroveň je nízka, nemajú vybudovanú adekvátnu infraštruktúru a absentuje v nich dopravné napojenie na silné ekonomické regióny v západnom smere (Pauhofová – Stehlíková, 2018). Redukcia sociálnej politiky štátu a neadekvátna regionálna politika napríklad na Slovensku od roku 1993 ovplyvnila zväčšovanie rozdielov medzi regiónmi, a spolu tak prispievali k polarizovaniu príjmov medzi regiónmi i vnútri nich (bezpochyby s výdatnou pomocou smerovania hospodárskej politiky a charakteru celkového transformačného procesu v krajine). Aj keď existujúce rozdiely v mzdách istým spôsobom

stimulujú presuny obyvateľstva medzi regiónmi a v niektorých regiónoch dochádza k zásadnej redukcii obyvateľstva, zostáva stále veľké množstvo tých, v ktorých sa koncentruje obyvateľstvo žijúce na hranici rizika chudoby, alebo priamo chudobné. Heterogénnosť regiónov je aj v tomto prípade očividná.

Procesy prehĺbovania polarizácie príjmov na regionálnej úrovni ovplyvňuje a v mnohých prípadoch multiplikuje trend starnutia populácie, ktorý má v krajinách EÚ rozdielny priebeh, čo dokazuje tiež heterogénnosť statusu regiónov. V tejto súvislosti problémy spojené so starnutím nie sú len v rovine priemetu súčasnej nízkej mzdovej úrovne do budúcich nízkych starobných dôchodkov, ale i zvýšených výdavkov na zdravotníctvo v ďalšom období (spojené s predlžovaním veku dožitia a nárastom chorobnosti už v súčasnosti). S tým súvisí aj nutnosť rozsiahlych investícií na celkovú technologickú transformáciu samospráv a municipalít aspoň na udržanie určitej základne sociálnych služieb v regiónoch. Municipality sú však výrazne zadlžené už v súčasnosti. Veľkosť dlhu významne limituje rýchlu transformáciu technologického vybavenia pre budúce potreby starnúcej populácie, zvlášť v regiónoch s nízkou súčasnou a nízkou očakávanou disponibilnou príjmov obyvateľstva. Zo súčasných chudobných pracujúcich, nezamestnaných na podpore a poberateľov dávok v hmotnej núdzi sa stanú chudobní starobní dôchodcovia. Ide jednoznačne o prenos chudoby do budúcich období. Ak v ekonomicky vyspelých krajinách, ako je napríklad Nemecko alebo Francúzsko, sa obyvatelia nad 65 rokov podieľajú až takmer 50 %-tami na domácej spotrebe, je to preto, lebo súčasní dôchodcovia sú ešte relatívne bohatí, žili v podmienkach, kedy počas svojho produktívneho života mohli významnejšie sporiť a využívať silný sociálny model, v ktorom štát štedro garantoval a aj realizoval ich prechod do dôchodku.

„Zoštíhľovanie“ na strane plnenia funkcií štátu, prezentované ako nevyhnutné procesy zefektívňovania fungovania štruktúry štátu, sa má prejavovať v znížení deficitu hospodárenia verejného sektora. Tým sa v zásade prenáša zodpovednosť za svoj „osud“ v starobe na jednotlivých občanov. Možno hovoriť o paradoxe, pretože tieto procesy „prichádzajú“ v čase, kedy reálne príjmy u väčšiny populácie stagnujú aj vzhľadom na vývoj reprodukcie pracovných miest a zmenšovanie potreby práce v dôsledku odštartovanej štvrtej priemyselnej revolúcie. Nemožno nespomenúť, že k prenosu chudoby do budúcnosti prispieva tiež tá skutočnosť, že zvyšujúci sa počet agentúrnych pracovníkov stojí pred voľbou. Buď získať financie v hotovosti a neplatiť poisťné (sociálne a zdravotné), alebo poisťné platiť, čím sa ale radikálne zmenší ich disponibilný príjem. Väčšina z nich volí okamžite vyplatenú mzdu pred poistením sa na starobu.

Ukazuje sa, že optimisticky prezentovaný druhý pilier penzijného systému nevyrieši problémy starnutia populácie. Dôvodom je fakt, že investičný boom kapitálových trhov, ktorý bol charakteristický pre 70. a 80. roky 20. storočia sa nezopakuje, naopak v súčasnosti existujú obrovské riziká, spočívajúce v sérii rôznych bublín. Vo finančnom sektore tieto bubliny vytvárajú vysokú mieru neistoty. Obyvateľstvo viac, alebo menej informované a erudované sa stále výraznejšie orientuje na rýchle získanie prostriedkov v hotovosti. Klesá dôvera

vo vládne a politické štruktúry, spotrebné výdavky sa realizujú často na úver a vo veľkej miere je finančné zabezpečenie na starobu otvorenou otázkou. Aj v tejto oblasti je možné postrehnúť heterogénnosť na regionálnej úrovni. Tam, kde možno hovoriť o ekonomickej zaostalosti a príjmy sú extrémne nízke, dochádza k výraznejším sociálnym pnutiam, k formovaniu skupín obyvateľstva náchylným k extrémnym prejavom nespokojnosti – prekariátu. S imigračnými vlnami v západnej Európe sa objavuje nový fenomén – tzv. fragmentácia spoločnosti, ktorá zväčšuje rozpätie pôsobnosti prekariátu.

3. PROCES POLARIZÁCIE, STARNUTIE A SÚVISLOSTI POKLESU POTREBY PRÁCE

Zdá sa, že jednoduchá úvaha o súčasnom chudobnom pracujúcom, z ktorého sa v budúcnosti stane chudobný starobný dôchodca, riadiace a politické štruktúry „netrápi“, podobne ako dosah riešenia mnohých praktických ekonomických a sociálnych tém na regionálnu úroveň. Bez uvedomovania si širších súvislostí sa diskutuje o tom, ako sa budú zmenšovať zdroje pracovnej sily v produktívnom veku, či a za akých podmienok získať externých pracovníkov imigráciou, ako sa postupne mení proporcia medzi ľuďmi v poproduktívnom a produktívnom veku. Obchádza sa fakt, že dôležitejší ako počet a pomer ľudí v produktívnom a poproduktívnom veku je celkový objem vyplatených miezd, z ktorých sú realizované odvody na penzijné a zdravotné poistenie. Tieto sú a budú určujúce pre fungovanie systému (spoločnosť, ekonomika). Tri piliere penzijného systému, tak ako sú nastavené v súčasnosti, problémy demografického vývoja nevyriešia, na čo upozornila napríklad v prípade 2. piliera i Svetová banka. Možno konštatovať, že tento systém úplne pochopený nebol a môže iba čiastočne prispieť k zmierneniu populačných výkyvov. Rozhodne sa tým problémy zásadného deficitu penzijného systému do budúcnosti neriešia. Navyše v súvislostiach sa objavuje i nutnosť pochopenia väzby starnutia a zásadnej zmeny vo vývoji potreby práce do budúcnosti v rámci celej spoločnosti. Má sa na mysli klesajúca potreba ľudskej práce z dôvodu nových technológií, digitalizácie a robotizácie v rámci štvrtej priemyselnej revolúcie.

Teoretická rovina diskusií o industriálnej revolúcii sa paradoxne dotýka najmä toho, ako bude človek oslobodený od manuálnej a namáhavej práce, ako sa vytvoria podmienky pre nový typ práce – kreatívnej, ktorá bude ohodnotená vysokými mzdami, ako sa bude meniť štruktúra profesií a zvyšovať kvalifikačná náročnosť (Acemoglu, 2002; Brynjolfsson – McAfee, 2011; 2015; Arntz – Gregory – Zierahn, 2016). Tieto teoretické diskusie sú niekedy „obohatené“ o výsledky empirických štúdií, ktoré sa zaoberajú zmenšovaním množstva ľudskej práce nasadením robotov v montážnych linkách v automobilovom priemysle v konkrétnom regióne (Author – Levy – Murnane, 2003; Frey – Osborne, 2013). A tiež ako sa mení „tvár“ a život tohto regiónu. Za pozitívne možno považovať fakt zviditeľňovania toho, že väčšina nových pracovných miest v rámci transformácie potreby práce, budú miesta part-time, u ktorých sa

vyžaduje kreativita a profesijná flexibilita. Za pozitívne preto, lebo ide o potrebu riešenia závažných nastupujúcich problémov, vyžadujúcich úplne iný prístup k ohodnoteniu práce človeka a nový prístup tiež k úrovni, štruktúre a obsahu platieb do fondov, majúcich vzťah k zabezpečeniu človeka v starobe. Ak sa pozrieme na súčasné „lastovičky“ zdieľanej ekonomiky ako je Uber, či Airbnb, práca je charakteru part-time, odvody do fondov nie sú realizované. Ak bude platiť rovnaký systém odvodov do penzijného a zdravotného systému ako doteraz, aké budú mať „uberáci“ a „airbnbáci“ starobné dôchodky? Akým spôsobom budú garantované dôchodky, ak väčšina novovznikajúcich pracovných miest v zdieľanej ekonomike neuvažuje s platením odvodov? Prečo sú teda služby uvedených spoločností relatívne stále viac obyvateľstvom využívané? Ide o ceny služieb, ktoré môžu byť stlačené na mimoriadne nízku úroveň práve preto, lebo nákladová štruktúra je jednoduchá a náklady nízke, neobsahujú finančné platby – odvody a sociálne poistenia.

Predstava a úvahy sú v uvedených súvislostiach zatiaľ v teoretickej rovine, ako keby bol dôležitý len momentálny stav, nanajvýš horizont niekoľkých rokov. Ide o zjavné nepochopenie obsahu dlhodobého kontinuálneho procesu transformácie súčasnej zamestnanosti do budúcej štruktúry starobných dôchodkov, čo môže byť jedným z kľúčových faktorov deštrukcie spoločnosti v budúcnosti (vzhl'adom na neschopnosť vyriešiť problém penzijného zabezpečenia). U obyvateľstva silnie presvedčenie, že sa musia o seba postarať akýmkoľvek spôsobom sami, prestalo sa dôverovať Beveridgovmu (národná zdravotná služba) a Bismarckovmu (progresívna legislatíva, ktorá garantovala zdravotné a úrazové poistenie rovnako ako aj starobné dôchodky) systému. Zabúda, či opomína sa to, čo vlastne viedlo k vzniku Bismarckovského penzijného systému. Išlo o situácie, kedy väčšina obyvateľstva nebola schopná v starobe sa o seba postarať, žila v chudobe a sociálne pnutie v krajine bolo extrémne vysoké. Nemecká ríša, v ktorej bol Otto von Bismarck kancelárom, „trpela“ rastúcou závislosťou na exporte, nakoľko domáci dopyt bol veľmi nízky a spotrebiteľský trh malý. To vyvolalo tlak na expandovanie do okolitého prostredia nielen z dôvodu rastúcej potreby surovinných zdrojov, ale i nutnosti exportovať tovary. A tak sa Nemecko stalo koloniálnou ríšou. V súčasnosti už nie je možné vytvárať nové koloniálne ríše, z kolónií dovážať surovinové zdroje a realizovať v nich istú časť odbytu (?).

Nevyhnutnosť riešiť komplexne otázku obsahu a veľkosti starobných dôchodkov a otázku budúceho trhu práce priviedla odborníkov k rôznym konceptom dôchodkov. Jedným z nich je i koncept tzv. nepodmieneného základného príjmu, ktorý má dostať každý člen spoločnosti. Jedna skupina názorov na základný nepodmienený príjem vychádza z predpokladu, že vyspelá západná spoločnosť 21. storočia disponuje takým technologickým pokrokom, že dokáže zabezpečiť všetkým svojim členom dôstojný život bez ohľadu na to, či sú zapojení do pracovného procesu, alebo nie. Je tu však veľký problém s rozumným určením výšky tohto príjmu. Má zabezpečovať dôstojné prežitie každého občana, no jeho výška nemôže byť príliš vysoká, aby nepôsobila demotivujúco pre veľkú časť obyvateľstva, pre ktorú by bola zaujímavejšia pozícia drobných „rentierov“ než hľadanie si neatraktívnej, či nízko ohodnotenej

práce. V bežnej populácii sa ešte stále predpokladá, že práca má okrem zabezpečenia príjmu pre základné životné potreby aj výraznú spoločenskú funkciu. Platí to predovšetkým pre vyššie kvalifikovaných, tvorivú a zaujímavú prácu, nie pre prácu v pásovej výrobe, alebo v zlom pracovnom prostredí. Pre zamestnávateľov vznikne otázka, ako motivovať takéhoto pracovníka. Je možné, že na to, aby na neatraktívne činnosti vôbec získali nejakých zamestnancov, budú musieť takúto pracovnú silu oveľa lepšie zaplatiť. V niektorých prípadoch zase môže zamestnávateľ rátať s tým, že zamestnanec už nejaký príjem má, a nie je nutné zaplatiť ho tak, aby mzda pokrývala všetky jeho životné náklady. Tento prístup možno už dnes vidieť u dôchodcov, kedy mnohí zamestnávatelia konštatujú, že ak už nejaký príjem majú, nie je potrebné dať im takú mzdu ako človeku, ktorý je v tzv. produktívnom veku.

Uvedené súvislosti môžu istým spôsobom prispieť k zastaveniu prehlbovania polarizácie príjmov a bohatstva spoločnosti, môžu zmierniť mnohé sociálne excesy a radikalizovanie spoločnosti. Dôležitejším je však hľadanie takých alternatív, ktoré ľuďom umožnia v rôznych pracovných režimoch mať nielen pracovný príjem, ale aj schopnosť vytvoriť si finančnú rezervu na zaplatenie života v starobe. O to viac, že ľudia sa dožívajú stále vyššieho veku, no nárast chorobnosti bude od nich vyžadovať intenzívnejšiu zdravotnú starostlivosť, ktorú budú musieť zaplatiť. A tak bude starnutie populácie prispievať k polarizovaniu spoločnosti, ktorá bude o to väčšia o čo bude medzigeneračná solidarita menšia.

4. VÄZBY ZDRAVIA, POLARIZÁCIE A PRUŽNOSTI SPOLOČNOSTI

Analýzy vývoja zdravotného stavu obyvateľstva ukazujú, že ľudia sa dožívajú stále vyššieho veku (zatiaľ). Zároveň sa zistilo, že ľudia výšku veku svojho dožitia podhodnocujú, ženy o 7 rokov a muži o 5 rokov. Stále nie je sformované dostatočne široké povedomie o tom, že máme šancu dožiť sa 80, 90, ba až 100 rokov, no možno to hodnotiť aj ako vysokú mieru skepticizmu jednotlivcov s ohľadom na budúcnosť. Odhaduje sa, že do roku 2035 – 2040 sa počet ľudí od 80 do 100 rokov strojnásobí (napr. Hvozdková, 2012). Znamená to, že aj keby sa vek odchodu na dôchodok posunul na hranicu 70 – 75 rokov, nevyrieši sa problém časového priestoru, ktorý vznikne medzi odchodom na penziu a smrťou.

V súčasnosti je vďaka zdravotnej starostlivosti uplatňovanej v predchádzajúcom období a sčasti i dnes väčšina ľudí vo veku 60 – 70 rokov relatívne fyzicky i mentálne zdravá. Výskumy v oblasti neurológie poukazujú na to, že vo všeobecnosti nedochádza k strate kognitívnych schopností. Vplýva na to cvičenie, pohyb na čerstvom vzduchu, vhodná strava a tréning mysle. Bolo preukázané, že nervové bunky sa vytvárajú počas celého nášho života, nielen v jeho aktívnej fáze. Bezpečnú ochrannú hrádzu proti Parkinsonovmu a Alzheimerovmu ochoreniu, ale aj proti strate kognitívnych schopností, je možné vytvárať adekvátnymi činnosťami fyzického a duševného charakteru. Sme teda do vysokého veku schopní tvorivej práce ak cvičíme a rozumne premýšľame.

Obezita a niektoré druhy civilizačných ochorení skracujú dobu dožitia, predovšetkým dobu zdravého dožitia. Žijeme teda stále dlhšie, pričom miera zdravého dožitia predstavuje tretinu času, ktorý sa získa „posunutím“ doby smrti. No tento čas ľudia vo veľkej miere strávia v zdravotníckych zariadeniach rôzneho typu, kde je jednotlivé druhy služieb potrebné uhrádzať. Z pohľadu budúcnosti tak vyvstávajú otázky, čo bude môcť zaplatiť starobný dôchodca a čo bude musieť (chcieť) uhradiť štát?

Pohľad do budúcnosti a odpoveď na vyššie uvedenú otázku sa komplikuje vzhľadom na exponenciálny rast počtu ľudí s Parkinsonovým a Alzheimerovým ochorením, či nárast počtu ľudí chorých na hepatitídu typu A alebo B a ľudí s ochorením tráviaceho systému, čo vypovedá o nezdravom vývoji v spoločnosti. Nedostatky v oblasti stravovania, pohybových aktivít, stavu intelektuálnych schopností obyvateľstva napovedajú o začiatkoch významnej devastácie zdravotného stavu veľkej časti populácie.

V súčasnosti už nie je možné pochybovať o tom, že vysoký počet obéznych ľudí sa nachádza predovšetkým v kategórii chudobných, resp. nízkopríjmových vrstiev obyvateľstva. Dokumentujú to aj výsledky spotrebných výdavkov nízkopríjmových domácností, kde prevládajú lacné potraviny s nízkou kvalitou, v malom zastúpení sú výdavky na zdravie a v minimálnom na športové aktivity a vzdelávanie (Pauhofová – Dováľová, 2015). Obéznosť a chudoba bude v budúcnosti negatívnym prvkom pri vybavovaní si akéhokoľvek poistenia, výška poisťky bude nezaplateľná. Zároveň budú títo ľudia s veľkými ťažkosťami hľadať prácu, nemožno očakávať, že potenciálny zamestnávateľ bude postupovať nediskriminačne. Potenciál práce sa z dôvodu širokého rozptylu chorobnosti zúži a signifikantne sa zvýšia výdavky na riešenie civilizačných chorôb vo väzbe na obezitu a chudobu všeobecne. Už v súčasnosti ide o choroby, ktoré sa liečia dlhodobo, sú nákladné a devastujú pracovný potenciál. Úzku väzbu nárastu počtu chudobných a zhoršujúceho sa zdravotného stavu populácie je možné chápať izolovane ako len problém sociálny alebo ekonomický. V širších súvislostiach procesu polarizovania spoločnosti je však túto problematiku potrebné považovať za prierezo-vú, integrálnu, lebo ide o zásadnú hrozbu ďalšieho fungovania spoločnosti.

Pri úvahách o ďalšom možnom prehlbovaní príjmovej polarizácie, polarizácie bohatstva a formovaní spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva je v súvislosti so starnutím a formovaním novej – digitálnej spoločnosti potrebné analyzovať a hodnotiť ako bude klesať potreba práce v spoločnosti ako celku. Zároveň aký bude nárast počtu ľudí, ktorí by pracovať mohli, ale nebudú z dôvodu ochorení, a ako sa bude vyvíjať počet ľudí, ktorí budú pri hľadaní práce limitovaní kvalifikačne, vekom, vzdelaním či svojou priestorovou alokáciou. Výsledný reálny stav potenciálu zamestnanosti „vypovie“ o úrovni príjmov, o formovaní bohatstva a o fungovaní tejto časti spoločnosti z hľadiska spotrebiteľských zvyklostí.

Je evidentné, že z praktického hľadiska jednotlivé procesy nie sú oddelené, ale teória a časť praxe (odbornej, politickej) sa na ne pozerá a metodicky k nim pristupuje izolovane. Takto sú skúmané problémy starnutia, pomer medzi ľuďmi v produktívnom a poproduktívnom veku, mzdová a príjmová stratifikácia na úrovni krajín, budúce možnosti formovania

trhu práce atď. Polarizácia spoločnosti však má veľké množstvo dimenzií, ktoré je potrebné v rámci bádania uchopiť v súvislostiach a hierarchicky usporiadať vplyvy jednotlivých determinantov. Nejde pritom o jej jednu rovinu, napríklad príjmovú polarizáciu, či polarizáciu bohatstva, ale dôležité je pochopiť príčiny dynamiky polarizácie a dôsledky jej prehĺbovania. Nejde o čisto ekonomické problémy, ktorých riešenie je možné nájsť iba v ekonomickej teórii. Prehľbujúca sa polarizácia v oblasti príjmov, úzko súvisiaca s rýchlym generovaním chudoby, sa dotýka závažných otázok flexibility a pružnosti spoločnosti, fungovania spoločenských systémov. A táto pružnosť má dimenziu tak v zmysle produkcie, spotreby, ako aj reakcie na zmenu spoločenských a prírodných podmienok v procesoch transformujúcej sa spoločnosti budúcnosti.

5. PREČO JE ZLOŽITÉ VYTVÁRAŤ MOZAIKU POLARIZÁCIE SPOLOČNOSTI SÚČASNOSTI I BUDÚCNOSTI?

Premena jednotlivých spoločenských štruktúr prebieha veľmi rýchlo. Možno to vidieť napríklad na kvalitatívnych zmenách pod vplyvom mobilnej komunikácie na sociálnu štruktúru spoločnosti, na zmenách v spôsobe spoločenského jednania, na premene sociálnych a spotrebiteľských zvyklostí, na dosiahnutých ekonomických efektoch, na celkovom „pohybe“ populácie globálneho sveta.

Napriek „snaham“ o homogenizáciu v globálnom meradle, podľa zákonov prírody, ktorá je silno heterogénna – heterogenizácia spoločnosti pretrvá/va tiež. Aj keď je možné na jej základe nachádzať množstvo nových faktov a čiastkových odpovedí, nevytvára sa ich doplnením celkový komplex mozaiky polarizácie spoločnosti, ani obraz systémových dôsledkov, ktoré prehľbujúca sa polarizácia prináša.

Vytvorenie sústav ukazovateľov, ktoré by mohli pomáhať pri zisťovaní status quo pri polarizovaní spoločnosti, je účelovo nasmerované tak, aby odpovedalo len na parciálne otázky jednotlivých oblastí teórie a praxe. Negatívnym výsledkom je vlastne hľadanie odpovedí bez možnosti chápania súvislostí v rámci komplexnej problematiky, ktorou polarizácia spoločnosti nepochybné je. Len v samotnej ekonomickej vede možno naraziť na problémy spojené s permanentným priemerovaním ukazovateľov či už v oblasti miezd, starobných dôchodkov, konkurencieschopnosti, úspor, kúpyschopnosti obyvateľstva, produktivity práce atď. S priemernými ukazovateľmi sa dobre pracuje a porovnáva i neporovnateľné pri riadenom (?) „vyrovnávaní“ podľa rôznych metodík.

Vnútoraná hierarchická štruktúra naplňajúca obsah jednotlivých ukazovateľov je však veľmi potrebná, až nevyhnutná. Postupom času, pri zmene prvkov v systéme, je nutné, aby sa tieto premietli v novom zadefinovaní ukazovateľov merania. Vtedy bude možné súvislostnú rovinu polarizovania spoločnosti, alebo len príjmovej polarizácie, lepšie chápať a metodicky uchopiť pri bádani. V súčasnosti sú prístupy v rámci rôznych analýz a zisťovaní napríklad

EU SILC, resp. sa vychádza zo štatisticky priemernej mzdy takými, že zakrývajú rozmer prehlbujúcej sa polarizácie, nedávajú odpoveď na to čo sa deje vnútri príjmov a príjmových skupín ani na úrovni odvetví, ani na úrovni regiónov. Nedostávajú sa tak relevantné odpovede ani o makroekonomickej úrovni, ani na formovanie princípov hospodárskej politiky tak na národnej, ako aj nadnárodnej úrovni. O tom, aký je ukazovateľ hrubého domáceho produktu relatívny sa diskutuje už dávnejšie. Podobne sa kritizuje tzv. vypočítaná inflácia, ktorá sa od skutočného cenového vývoja líši, o regionálnych ukazovateľoch, ktoré slúžia pre porovnanie ani nehovoriac.

Transformácia prístupov, v rámci ktorých sa budú získané dáta generovať a používať je nevyhnutná. V prípade skúmania procesov polarizácie je potrebné transformovať celkovú logiku konštrukcie chápania významu polarizácie pre spoločnosť súčasnosti i budúcnosti. Potreba nového teoretického konceptu nevyplýva len z uvedených faktov, ale predovšetkým z toho, že je potrebné zapracovať zásadné zmeny, ku ktorým bude pravdepodobne dochádzať v dôsledku štvrtej priemyselnej revolúcie, zdieľanej a zmenšujúcej sa ekonomiky, a dopadov zmien prírodného prostredia na fungovanie spoločnosti budúcnosti. Zmeny sú veľmi dynamické. Ukazuje sa, že dekáda v súčasnom vývoji predstavuje zmeny, ktoré sa predtým odohrávali v priebehu desiatok rokov. Je však súčasná spoločnosť pripravená na zásadnú zmenu ekonomickej a spoločenskej paradigmy? Je to podmienka spojená so zmenou charakteru spoločnosti, a tým aj s procesom súčasnej a budúcej polarizácie spoločnosti ako celku.

Zásadná zmena ekonomickej a spoločenskej paradigmy obsahuje reakciu na preskúpanie celkovej potreby práce v spoločnosti, kedy nepôjde iba o zmenu reprodukcie pracovných miest, ale aj o zmenu štruktúry vynakladania práce v jednotlivých odvetviach podľa súčasnej klasifikácie i podľa nových oblastí a odborov, ktoré vzniknú v budúcnosti (vrátane nemateriálnych). Klasická podoba „pevných“ pracovných miest v dlhšom časovom horizonte je málo pravdepodobná, ako aj miest, ktoré budú jediným zdrojom príjmu. Väčšina miest sa bude kreatívne meniť vo väzbe na celkové dopady industriálnej revolúcie. Novovzniknuté miesta budú mať charakter skrátenej úväzky a part-time, pričom jedno miesto nezabezpečí pôvodnú úroveň príjmov u väčšiny populácie. Je možné predpokladať, že vzhľadom na osobitnú pozíciu IT sektora a informácií v budúcej spoločnosti, bude v IT a finančnom sektore pretrvávajúť po nejakú dobu extrémne vysoké ohodnocovanie. Takmer 70 až 90 % zamestnaných sa to dotýkať nebude. Bude dochádzať k výraznej zmene produkčných schopností pracovníkov (Schwab, 2016). Kreativita, interdisciplinarita, schopnosť chápať úlohy v hierarchii súvislostí a vedieť definovať budúce smery vývoja bude predstavovať kľúčové parametre vo vybavenosti pracovníka budúcnosti na riadiacich a tvorivých postoch. Pôjde o približne 10 % ľudí z celkového počtu zamestnaných, ktorí budú nepochybne odmeňovaní lepšie ako v súčasnosti. Väčšina ľudí bude robiť práce udržiavacieho typu s nižšou úrovňou odmeňovania. Už v súčasnosti sú miesta náročné na kvalifikáciu napríklad v oblasti strojárstva alebo metalurgie nahrádzané miestami s podstatne nižšou kvalifikačnou náročnosťou v oblasti obchodu, servisu, a služieb. Možno predpokladať, že dôsledkom takéhoto vývoja bude určité pokračovanie

prehlbovania príjmovej polarizácie, ktorá sa však bude viazať na polarizáciu už nadobudnutého majetku (Pauhofová – Stehlíková, 2017).

V tejto súvislosti sa ale vynára otázka, či pre novú paradigmu bude dôležitejším nadobudnutý majetok z minulosti a zmena súčasného stavu polarizácie, alebo bude dôležitejšou zmena príjmovej polarizácie bez ohľadu na existenciu majetku z minulosti. Významnosť tejto otázky je práve v prípade krajín Európskej únie. Väčšina obyvateľov nových členských krajín nie je schopná vytvoriť si finančné rezervy (vankúš). Vrstva bohatých oligarchov je v týchto krajinách užšia ako v západoeurópskych krajinách. Je to istý prejav nerovnomerného alokovania bohatstva, čo zároveň charakterizuje vnútorné procesy polarizácie európskej spoločnosti.

Nie bez súvislostí s danou problematikou je vytvorenie a inkorporácia kriminálnych štruktúr, ako napríklad organizovaný zločin. Vedie k prehlbovaniu príjmovej polarizácie a k deštrukcii sociálnych štruktúr spoločnosti. Ak je do systému zahrnutý ako čierna a šedá ekonomika, stáva sa súčasťou hrubého domáceho produktu, ide o presah hranice morálnych a etických princípov. Ak spoločnosť za hlavný cieľ svojej činnosti považuje zisk a „zárobok“ za akúkoľvek cenu, znamená to, že otázky princípov etiky, morálky a sociálna solidarita sa dostávajú až na tretí, či štvrtý plán. Ide o veľmi zložité otázky, ktoré v spoločnosti síce diskutované sú, ale nie v takej miere, aby sa odhalili a v plnej miere komplexne odmietli kriminálne praktiky na úrovni záujmových skupín, podnikov a vlád. Bez riešenia problémov v dotknutých oblastiach a bez vytýčenia hlavných línií a cieľov v spoločnosti je do budúcnosti veľmi zložité nielen vidieť budúci obraz (mozaiku) vplyvov prehlbovania polarizácie spoločnosti, ale i východiská zo súčasného stavu.

6. NIEKTORÉ DETERMINANTY POLARIZÁCIE SPOLOČNOSTI PO MILÉNIU

Stratifikácia príjmov je istým zrkadlom úrovne domácej kúpyschopnosti v určitom čase. Ak je nízka a znižuje sa, zvyšuje sa tlak na nutnosť exportovať tovary a služby mimo danej krajiny. Problémom je aj, kam ich vyvážať. Väčšina tovarov vyrobených v Nemecku sa exportuje zo 70 až 80 % do členských krajín EÚ. Ak však v týchto krajinách bude dochádzať k postupnej deštrukcii kúpyschopného dopytu, nebude možné tento proces udržať.

Veľká časť flexibilitosti nemeckej spoločnosti je založená na pružnej sústave rodinných malých a stredných firiem, ktorá dovoľovala udržať tvorbu pracovných miest aj v období krízy v rokoch 2008 – 2013, v čase, kedy veľké korporácie znižovali zamestnanosť o 10 až 20 %. Tieto malé a stredné podniky udržali zamestnanosť, exportnú spôsobilosť Nemecka, tiež prijateľnú mzdovú úroveň tak, aby nedošlo k zásadnejším sociálnym otrasom.

V Európskej únii existuje niekoľko miliónov malých a stredných podnikov, ktoré zamestnávajú 70 až 90 % populácie. Vytvárajú sociálny zmier na regionálnej a lokálnej úrovni. Pravdepodobne by neprežili bez obrovského subvenčného mechanizmu, ktorý finančne i nefinančne podporuje malé a stredné podniky v podmienkach Európskej únie. Podporuje ich práve

preto, že držia regionálnu zamestnanosť a udržujú sociálny zmier. Finančné i nefinančné dotácie na udržanie „životnosti“ podnikov sa vracajú sociálnym zmierom. Podniky spravidla dostávajú finančnú i nefinančnú pomoc tri roky, potom sa transformujú na nový právny subjekt, a znova majú nárok na finančnú i nefinančnú podporu a pomoc. Spoločnosť to akceptuje práve preto, lebo pôsobia v smere prolongovania rozvoja regiónu a významne prispievajú k formovaniu jeho ekonomického potenciálu.

Ak by sa v prípade celkovej transformácie sociálneho modelu európskych krajín pristúpilo k obmedzeniu týchto foriem pomoci, je zrejmé, že by došlo pri súčasnej optimalizačnej stratégii veľkých TNK k zásadnému ohrozeniu existencie malých a stredných podnikov a malo by to signifikantný dopad na väčšinu populácie. Má sa na mysli úbytok pracovných miest, zmrazovanie miezd a následné kritické prehĺbenie polarizácie príjmov. V neposlednom rade by to vyvolalo prudké zníženie úrovne ekonomického potenciálu viacerých regiónov a obmedzenie možností ich rozvoja.

Kríza z roku 2008 sa považuje za úspešne vyriešenú vo väčšine členských krajín EÚ (s výnimkou Grécka a Portugalska) (?). Za úspech však nemožno považovať extrémny nárast zadlženosti veľkej časti obyvateľstva, ktorá sa v EÚ pohybuje na úrovni 60 až 140 %. Mnohé krajiny si takto obmedzujú manévrovací priestor v prípade reakcie na ďalšiu finančnú krízu. Krajiny strednej a východnej Európy patria k najrýchlejšie sa zadlžujúcim ekonomikám. V podmienkach EÚ patrí Slovensko k najrýchlejšie sa zadlžujúcim krajinám. Ide o zásadný nárast dlhovej záťaže a konfrontačnú líniu vo vzťahu k vývoju príjmov, čo znamená veľké ohrozenie budúceho vývoja domáceho kúpyschopného dopytu, platieb do sociálnych fondov a vo väzbe na starnutie populácie aj zabezpečenia penzijného systému. Priemerná mzda v krajinách EÚ formálne rastie. „Dokonca“ na Slovensku priemerná mzda za posledných 9 rokov stúpila zo 745 eur na takmer 1 000 eur v roku 2018. Podľa odborníkov dochádza k prehľbovaniu polarizácie príjmov a k nárastu nerovností v mzdách tak medzi regiónmi, ako aj vnútri regiónov (napr. Pauhofová – Martinák, 2014). Slovenská a Česká republika sa často uvádzajú ako krajiny s nie vysokou úrovňou príjmovej polarizácie.

Veľké diferencie medzi regiónmi kladú zvýšené nároky na sociálnu a hospodársku politiku štátu. V tejto súvislosti vyvstáva celý rad zásadných otázok, ktoré sú spojené s dopadmi prechodu na Spoločnosť 5.0 (Staněk – Ivanová, 2017). Rast koncentrácie obyvateľstva v mestských aglomeráciách pokračuje a podľa OSN bude do roku 2035 v nich žiť už 65 % populácie sveta. To kladie mimoriadne vysoké nároky na prehodnocovanie limitov mestského rozvoja, pohybu obyvateľstva medzi centrom, satelitnými regiónmi a perifériou, obsahu a foriem práce, s ktorými je zviazaná otázka mzdového vývoja a príjmov, bývania, športovej a kultúrnej vybavenosti atď. Nejde o zabezpečenie mechanického prechodu populácie vidieka do miest a osobitné riešenie vidieckeho priestoru v zmysle zachovania prírodného a kultúrneho rázu krajiny tak, ako sa to realizovalo doteraz. Transformáciu vzťahov medzi mestom (veľkou a menšou aglomeráciou) a vidiekom je možné očakávať aj v prípade zabezpečovania potravín a poľnohospodárskych produktov na spracovanie, či v rozsiahlom spektre služieb

pre zabezpečenie zdravotníckych a sociálnych služieb pre vidiek. Uvedené sa významne premietne pri formulovaní nových cieľov v materiáloch pracujúcich s úlohou smart cities a smart regiónov pri rozvíjaní priestoru.

Permanentný presun obyvateľstva z vidieka do miest za prácou predstavuje výrazný tlak a konkurenciu na trhu práce v aglomeráciách. Je to v podmienkach, kedy dochádza k postupnému obmedzovaniu celkovej spoločenskej potreby práce. Ved' podľa viacerých štúdií a analýz dopadu štvrtej priemyselnej revolúcie dôjde k zániku 30 až 40 % pracovných miest v horizonte najbližších 15 rokov. Aj keď budú vznikať nové pracovné miesta na základe potrieb vytvárania smart city s vysokým zastúpením IT odborníkov, zánik starých pracovných miest zásadným spôsobom zníži celkovú úroveň príjmov mestského obyvateľstva. Možno predpokladať, že to bude tak z dôvodu rastúcej ponuky práce, ktorá prichádza z vidieka a nepožaduje vysokú mzdu, ako aj zániku pracovných miest starého charakteru, ktoré sa už obnovovať nebudú.

Náklady na život v mestách a vo vidieckom priestore sú diametrálne odlišné. Zatiaľ sa pracujúci z vidieka v mestách usadzujú väčšinou v prenajatých bytoch, nakoľko ceny nehnuteľností sú vysoké, alebo za prácou dochádzajú, no počítajú s tým, že raz budú vlastniť byt a ostanú žiť v meste. Ide predovšetkým o mladých ľudí. Na ich strane sú nielen veľké očakávania v oblasti špecifickej, zaujímavej a dobre platenej práce, ale aj dobrých podmienok pre kultúrne vyžitie a šport v „zelenom“ smart meste, v neposlednom rade i adekvátnych podmienok pre založenie rodiny a výchovu detí. Menej sa sústreďujú na možnosti dostupnosti zdravotníckych služieb, ktoré budú potrebovať v neskoršom veku, presadzujú zdravý životný štýl a často vyhľadávajú prístup k bio potravinám (tí, ktorí na to majú). Možno predpokladať, že k zásadnému prehľbovaniu príjmovej polarizácie v rámci mestských aglomerácií nedôjde vtedy, ak sa významná časť staršej generácie presunie na vidiek, kde bude žiť v relatívne dôstojných podmienkach vzhľadom na disponibilitu svojho starobného dôchodku a finančné zdroje získané za predaj nehnuteľnosti v meste.

Obnoviteľnosť zdravia je možné považovať za dôležitý determinant polarizovania spoločnosti. V tejto súvislosti je zvlášť významnou štruktúra a kvalita potravín. Neparticipuje len v profilaktickom smere u jedinca, ale podieľa sa i na obmedzení rozsahu civilizačných chorôb a neurodegeneratívnych ochorení populácie. Verejné nastavovanie toho, čo zdravé je a čo nie je, je pomerne dlho diskutovanou otázkou, zasahujúcou až do ďalekej histórie. Na základe týchto rozhodnutí sa však realizuje produkcia poľnohospodárskych komodít a výroba potravín vo veľkom i v malom (domáce hospodárenie až po hand made džemy a kompóty). V neposlednom rade do hry vstupujú cenové politiky „miešajúce karty“ na agrárnom a spracovateľskom trhu v réžii veľkých TNK (od potravinárstva cez chemický až po farmaceutický priemysel). V ich konaní možno nájsť vysokú mieru nelogickosti a bezohľadnosti voči budúcej „podobě“ prírody a človeka.

Pre agrárnu výrobu sa „zaberá“ obrovské množstvo územia, stráca sa tropický prales, generujúci dôležité podmienky pre život človeka na Zemi. V mnohých rozvojových krajinách

sa v zvýšenej miere pestujú plodiny, ktoré sú spracovávané na nepotravinárske účely, predovšetkým na rôzne produkty chemického priemyslu využívané v energetike. Rozsiahle pestovanie geneticky modifikovaných plodín, od ktorých sa očakáva spása stoviek miliónov trpiacich hladom, je signifikantne závislé na vode, ktorej bude stále väčší nedostatok, a od používania vysokých dávok pesticídov a chemikálií. V mnohých prípadoch je dokázané, že ich použitie spôsobuje zvýšenie podielu rizikových substancií v surovine, či v hotových potravinárskych výrobkoch. Bohatí ľudia sa týmto výrobkom vyhýbajú a orientujú sa na bio a bio raw produkty, ktoré patria do vyšších a vysokých cenových kategórií. Ak 80 % amerického obyvateľstva je diagnostikovaných ako obézni, korešponduje to s ich zaradením do spodného kvartilu v príjmovej stratifikácii. Ich stravovanie je založené na konzumácii lacných, málo kvalitných potravín a pochutín, s vysokým obsahom tuku a cukru, v štruktúre stravy je veľa produktov vyrobených z geneticky upravených plodín.

Treba pripomenúť, že spôsob a kvalita stravovania determinuje úroveň chorobnosti, niekedy s trvalými následkami a ďalšou neschopnosťou zamestnať sa, od čoho sa odvíja i príjmová úroveň jednotlivca a následne schopnosť uhrádzať náklady na liečbu. Nízkopríjmové skupiny obyvateľstva majú obmedzené alebo žiadne možnosti platiť zdravotné poistenie. Bez určitej pomoci, či už zo stany štátu, alebo rôznych nadácií a fondov, nie sú schopní sa o seba postarať v žiadnej etape svojho života.

Vo všeobecnosti platí stará múdrosť, podľa ktorej človek intenzívne pracuje, aby získal peniaze, potom ich používa na obnovenie svojho zdravia, ktoré intenzitou svojej práce stratil. Tak sa znepokojuje o svoju budúcnosť, že nedokáže vychutnávať radosť každodenného života a v konečnom výsledku nežije ani svoj súčasný ani budúci život. Žije tak, akoby nikdy nemal zomrieť, a keď umiera, žiali nad tým, ako žil. Treba životu v nás a okolo nás rozumieť.

7. PARCIÁLNE RIEŠENIA, SÚVISLOSTI ZMIEN CIVILIZAČNÉHO MODELU A POLARIZÁCIE

Doterajšie prístupy k riešeniu spoločenských problémov sú charakteristické parciálnosťou, ako keby neexistovalo poznanie, že procesy sú zložité a nemožno ich analyzovať a riešiť vnútorne oddelene. Jednotlivé procesy vytvárajú systém vzájomne prepojeného domina, kde dochádza ku kaskádovitému až skokovému prenosu prvkov z jednej problémovej oblasti do druhej. Pre uchopenie problematiky je však potrebné poznať nielen hierarchiu významností prepojenia procesov, ale aj architektúru prvkov ovplyvňujúcich posun v relevantných procesoch. Takýto prístup je potrebné používať aj v bádani v oblasti polarizácie spoločnosti.

Možno to uviesť na príklade Slovenska, kde dochádza k prehlbovaniu rozdielov medzi jednotlivými regiónmi v kúpyschopnosti obyvateľstva a generačnom presune chudoby do budúcnosti a k vyľudňovaniu niektorých regiónov, čo vytvára podmienky pre možnú expanziu

nízkopríjmových a často „komplikovaných“ skupín populácie, ktoré tieto vyľudňujúce sa regióny postupne obsadzujú. Bez výraznej ingerencie štátu možno očakávať, že v týchto regiónoch bude pôvodné obyvateľstvo nahrádzané menej prispôsobivými skupinami, tiež imigrantmi rôznej proveniencie, ktorí potrebujú svoju identitu zakryť. Zahraničné skúsenosti vyspelých krajín dokumentujú vznik mnohých No-Go zón, ba celých regiónov. I v prípade Slovenska by to v podstate znamenalo rozklad súčasnej štruktúry spoločnosti.

V Európe sa po 2. svetovej vojne vytváral model založený na zväčšovaní homogenity spoločnosti. Homogenita pôsobila v smere predchádzania sociálnym excesom a vytvárala sa spoločnosť súdržná, solidárna. V súčasnosti však dochádza k deštrukcii tejto súdržnej spoločnosti a pri riešení sociálnych a ekonomických excesov sa naráža na vnútorné spoločensko-historické limity Európskej únie.

Spoločenské modely v európskych krajinách, najmä model nemecký a škandinávsky, ktoré sú charakteristické svojim ešte stále dostatočne silným sociálnym systémom, sú „úspešne ničené“ prijímaním obrovského počtu imigrantov. V krajinách južnej Európy funguje zase model, ktorý je charakteristický vysokým stupňom korupcie a plytvania sociálnymi dávkami. Vo vnútri pomerne dlho súdržnej európskej spoločnosti bude narastať sociálne pnutie (niektorí odborníci tvrdia, že už v súčasnosti nadobúda kritické hodnoty), vyplývajúce zo zväčšovania rozporov medzi schudobnievaním pôvodného obyvateľstva a snahou po humánnej pomoci imigrantom prichádzajúcim na územie členských krajín EÚ. Je to jeden z prípadov parciálnych riešení, kedy sa opomínajú súvislosti s limitovanými zdrojmi na sociálnu a zdravotnú politiku, ktoré sú v členských krajinách zásadne diferencované, ako je rozdielna aj úroveň príjmov a miezd. V pozadí verejného diania sa pripravuje prijatie smernice Dublin 4, ktorá „nedáva veľa priestoru“ pre samostatné rozhodovanie jednotlivých členských krajín EÚ v otázkach imigrácie. A tým sa následne zaťaží domáce pôvodné obyvateľstvo a deštrukcia európskeho civilizačného modelu bude pokračovať. Už v súčasnosti v nemeckých a francúzskych mestách rastie podiel nie pôvodného obyvateľstva napríklad v mestských zastupiteľstvách. Ide o bývalých imigrantov, ktorých predstava o sociálnej funkcii a politikách štátu, ako aj o sociálnej súdržnosti sa odlišuje od predstáv pôvodného obyvateľstva. Nemajú sa tým na myslí žiadne segregáčne procesy, ale pozornosť je upriamená na kombináciu procesov, ktorých intenzita prejavu je veľká a menia „tvár“ nemeckých, francúzskych, švédskych, nórskych, rakúskych, dánskych, belgických a ďalších miest.

Prehlbujúca sa polarizácia príjmov a majetku, všeobecne i na regionálnej úrovni vnútri krajín, začína mať stále viac spojení s polarizáciou na báze etník. Etnická polarizácia však v takomto prípade znamená obrovský súboj civilizačných modelov. Modelu európskeho, modelu arabského, modelu islamského, modelu ázijského a pod.

Otvorenie hraníc, vytvorenie voľných zón medzinárodného obchodu a procesy globalizácie umožnili intenzívnejšiu formu stretu civilizačných modelov, v rámci ktorého dochádza k „premiešavaniu“ obyvateľstva. Iste ide o pozitívny proces, pretože umožňuje lepšie hľadať to, čo nás spája, a to, čo nás rozdeľuje. Pokiaľ však nevhodná sociálna politika povedie

k zväčšeniu vnútorného pnutia medzi pôvodným obyvateľstvom a obyvateľstvom prichádzajúcim práve preto, že príjmová polarizácia pôvodného obyvateľstva vytvorí sociálne napätú situáciu, bude vznikať séria ďalších problémov. Situácia je o to závažnejšia, že pravdepodobne bude dochádzať ku kumulácii negatívnych procesov v relatívne krátkom časovom úseku a polarizácia sa bude prehľbovať. Má sa na mysli výrazný nárast dôsledkov štvrtej priemyselnej revolúcie v oblasti trhu práce a zosilňovať sa bude i dopad zmien prírodného prostredia so všetkými negatívnymi dôsledkami v sociálnej a ekonomickej oblasti.

Dopady zmien prírodného prostredia budú najsilnejšie pôsobiť na chudobné štáty a chudobné vrstvy populácie. Týkajú sa nielen dostupnosti potravín, kvalitnej vody, ale aj možností vybudovať varovné a ochranné systémy pred prírodnými katastrofami. Vytvorenie špeciálnych zón prežitia sa dotýka bohatej vrstvy populácie. V dôsledku toho môže dochádzať k výraznej konfrontácii medzi obyvateľstvom, ktoré bude odsúdené na znášanie dôsledkov zmien prírodného prostredia a tými, ktorí vďaka bohatstvu budú schopní fungovať a vytvárať systémy prežitia v oblastiach menej dotknutých zmenami prírodného prostredia. Vo väzbe na polarizáciu bohatstva a príjmov sa tak zmení váha priestoru a času.

Architektúra novej spoločnosti bude musieť rešpektovať viaceré fundamentálne zmeny v oblasti osídlenia, dopravy, energetiky, zdravotníctva, vzdelávania a bezpečnosti. Tieto zmeny budú zásadným spôsobom formovať život každého člena spoločnosti. Komplementárna doprava bude v mestských aglomeráciách využívať napríklad autonómne vozidlá. Pri budovaní novej štruktúry osídlenia sa využijú nové technológie a materiály, energetická náročnosť sa bude znižovať, čo s vysokou pravdepodobnosťou zmení štruktúru spotrebných výdavkov domácností. V oblasti výživy nebude dôležité množstvo, ale kvalita potravín. V zdravotníctve budú kľúčovými prevenčné programy a zníži sa nákladovosť riešenia klinických problémov. Každý člen spoločnosti sa bude celoživotne vzdelávať, aby bol pripravený nielen pre trh práce, ale aj na prostredie rýchlo sa meniacej spoločnosti a na využívanie jej technického zázemia. Dôraz bude kladený na informačnú bezpečnosť, ktorá bude základom optimálneho fungovania spoločnosti, odolná voči akýmkoľvek útokom. Je zjavné, že riešenie tak komplexných zmien nebude možné použitím parciálnych prístupov. Postupnosť zmien spoločnosti sa dotkne i civilizačných modelov, ktoré budú nadobúdať heterogénny charakter, čiže nastane odklon od homogenizovania globálneho sveta. Polarizácia spoločnosti bude skúmaná v iných súvislostiach a parametroch, z dnešného pohľadu by sa prehľbovala v oblasti príjmov.

8. NIEKTORÉ ASPEKTY MODELU SPOLOČNOSTI BUDÚCNOSTI A PERSPEKTÍVA POLARIZÁCIE

Očakáva sa, že nové technológie umožnia vďaka individualizovanej výrobe jej zlacnenie, teda tovary by mohli byť lacnejšie. Služby spojené s individuálnym výrobkom budú podstatne drahšie ako v súčasnosti a predstavovať budú 40 až 60 % z ceny finálneho výrobku.

Hotový výrobok bude podliehať tvrdému tlaku komplexnej recyklácie. Výdavky na energie a dopravu by mali/mohli byť nižšie ako doteraz. Znamená to, že úhrnná výška výdavkov na prevádzku domácností by mohla kompenzovať dôsledky prehlbovania príjmovej polarizácie (nižšie príjmy, nižšie výdavky). Nedotýka sa to polarizácie bohatstva.

Nebudú ale existovať také procesy, ktoré naopak budú výdavky domácností zvyšovať? Štruktúra výdavkov by mala byť oproti súčasnosti iná. Rozdiely by mali byť v podiele potravín, energie, bývania, dopravy, zdravia i kultúry v závislosti od realizovania nového modelu spoločnosti budúcnosti, v ktorom bude dôležitý aspekt bývania, dopravy, energií, zdravotníctva, vzdelávania a bezpečnosti i to ako sa bude meniť vzťah vidieka a mestských aglomerácií. V doprave bude dôležité ako sa rozvinie komplementarita jednotlivých dopravných systémov. Z hľadiska spotreby bude kľúčovou zmena charakteru a ekologickej dimenzie produkcie a spôsob spotreby. Kriteiálnou funkciou pritom bude komplexné recyklovanie a odstránenie odpadov spoločnosti a to, ako sa v tomto procese budú podieľať výrobcovia a spotrebiteľia (podmienky deľby práce na nákladovosti a zodpovednosti v prípade úplne nového typu produkcie).

Starobní dôchodcovia v ekonomicky najvyspelejších krajinách EÚ majú aj v súčasnosti čas a prostriedky venovať sa kultúre, cestovaniu, svojim záľubám. Pokiaľ sú zdraví, naplno využívajú podobu aktívnej staroby. Starobní dôchodcovia z nových členských krajín EÚ, vzhľadom na absenciu úspor a niekoľkonásobne nižšiu úroveň príjmov (spolu penzia, vdovské, invalidné, prípadne mzda) budú starobu skôr prežívať ako užívať. Vo väčšine prípadov nepôjde o plnohodnotnú starobu, akú majú penzisti v západoeurópskych krajinách. Budúci dôchodcovia v starých členských krajinách EÚ nebudú mať porovnateľnú disponibilitu príjmov ako súčasní, a to aj napriek očakávaniam sporenia v druhom a treťom pilieri penzijného systému. S tým bude súvisieť aj podoba ich staroby, ktorá môže byť na výrazne nižšej úrovni ako je to u súčasných dôchodcov. Dôvodom budúcej nízkej úrovne starobných dôchodkov je slabý mzdový rast v súčasnom období a postupný pokles potreby práce, na základe čoho bude možné tvoriť podstatne menšie úspory a v len malej miere zväčšovať majetok, resp. ho iba udržiavať. V rámci prehlbovania polarizácie budú existovať dve skupiny dôchodcov, bohatí a chudobní, pričom skupina bohatých bude oproti tej súčasnej neporovnateľne užšia aj v krajinách ako je Nemecko či Francúzsko. Prehlbovanie polarizácie a rast nerovností tak bude charakteristický nielen vnútri jednotlivých krajín, ale aj medzi starými a novými členskými krajinami EÚ. Čo sa týka „plánovaného“ konvergovania krajín v rámci EÚ v relevantných ukazovateľoch, nenaplní sa, dochádza skôr k divergovaniu a vo výške príjmov budú nové členské krajiny EÚ schopné dobehnúť tie staré (ich priemer) o 80 až 100 rokov!

Už dlhšie obdobie možno pozorovať, že bohatí obyvatelia vyspelých európskych krajín nakupujú usadlosti, či budujú penzióny v relatívne chudobných krajinách ako je Španielsko, alebo Portugalsko. V súčasnosti je rozbehnutý proces, v ktorom obyvatelia starých členských krajín EÚ prichádzajú prežiť svoju starobu do krajín ako je Maďarsko, Poľsko, Česká republika a Slovensko. Zariadenia, ktoré si vzhľadom na výšku svojich dôchodkov nemôže

dovoliť domáce obyvateľstvo, sú a budú obsadzované dôchodcami zo zahraničia. Na tom nie je nič zlé, zvyšuje sa tým kvalita služieb dotknutých zariadení a rastie dôchodkovosť prevádzkovateľov tohto typu služieb. No z hľadiska sociálneho môže nastať určité pnutie vnútri EÚ.

Práve výrazné rozdiely v príjmoch, v bohatstve a vo vnútorných špecifikách vnútri EÚ v súčasnosti sú signifikantnými dôvodmi pre odsúdenie zavedenia jednotného európskeho ministerstva financií a spoločnej rozpočtovej politiky EÚ na neúspech. Totálnu alternatívu vývoja predstavuje iniciatíva Vollgeld, pochádzajúca zo Švajčiarska, ktorá vážne reguluje a obmedzuje aktivity komerčných bánk a stanovuje úlohy centrálnych bánk. Nebola prijatá. „Nie je možné“, aby v nových členských krajinách (tie, ktoré vstúpili do EÚ po roku 2004) mzdy rástli rýchlejšie, existujú na to objektívne príčiny. Je to vážne obmedzenie znižovania nerovností medzi starými a novými členskými krajinami EÚ.

Existujú názory, že sa vývoj pri fungovaní sociálneho modelu a politickej eufórii po roku 1990 mohol uberať iným smerom a situácia nemusela byť vyhrotená do súčasného stavu. Pre dnešok charakteristický pesimizmus a vysoké dávky politického populizmu sú zásadnými faktormi, ktoré limitujú ďalšie procesy reforiem v EÚ, vrátane transformácie európskeho sociálneho modelu. Je potrebné zvýrazniť, že práve európsky sociálny model a schopnosť mierovej integrácie členských krajín sa stáva vzorom pre integračné procesy napríklad v Južnej Amerike a Ázii.

Predstava, že vnútorné problémy EÚ bude možné vyriešiť ďalšou integráciou a vytvoriť európsky superštát, narazí veľmi jednoducho na hlavný limit, ktorým sú politické otrasy. Mohlo by k nim dôjsť vtedy, ak by bohaté krajiny mali zásadným spôsobom pomáhať a subvencovať vyrovnávanie nerovností a zastaviť rýchle prehlbovanie príjmovej polarizácie v nových členských krajinách, ak súčasne schudobnieva veľká časť obyvateľstva v starých členských krajinách EÚ. Obavy z pádu vlád v krátkom časovom horizonte sú mimoriadne silným argumentom. Istým trenažérom pre zvládnutie politických otrasov je i súčasná imigračná politika EÚ. Ďalším problémom, ktorý s uvedenými procesmi úzko súvisí, je otázka zachovania prerozdelených politík európskeho rozpočtu. Je možné očakávať, že finančný rámec pre obdobie 2020 až 2027 bude odrazom zásadných vnútorných rozporov v EÚ. Schudobňovanie veľkej časti krajín EÚ bude znižovať ich ochotu platiť do spoločného rozpočtu. Je logické, že tieto krajiny budú zvýrazňovať potrebu zachovania vlastných národných finančných zdrojov pre riešenie problémov vnútri krajín. V strednodobom časovom horizonte i na riešenie problému príjmovej polarizácie a zníženie nerovností medzi regiónmi.

ZÁVER

Všeobecne sa prezentuje, že priemerná mzda na Slovensku rastie, nezamestnanosť klesá, a že je nedostatok pracovných síl a potrebné je „privázať“ nových pracovníkov. Je to istý paradox, lebo sa nechce ísť cestou významnejšieho využívania nových technológií, robotizácie, ale dovážať lacné pracovné sily zo zahraničia. Znamená to, že vývoj pôjde cestou Nemecka 60. rokov 20. storočia, kedy bolo pozvaných takmer dva milióny ľudí z Juhoslávie, Turecka a ďalších krajín, lebo sa chcel vyriešiť nedostatok domácich pracovných síl? Tento stav nedostatku pracovných síl je charakteristický i pre krajiny ako je Česká republika a Maďarsko. V niektorých slovenských regiónoch je relatívne vysoká miera nezamestnanosti i nezamestnanosť dlhodobá. Nie nepodstatný je pretrvávajúco vysoký počet najmenej rozvinutých okresov. Dovezením lacnej pracovnej sily sa súčasná nízka úroveň miezd zachová. S tým súvisí neschopnosť udržať už dnes výrazne obmedzený sociálny model do budúcnosti, pretože nárast počtu zamestnancov s nízkou úrovňou miezd, aj pri plných odvodoch do poisťovních fondov, bude znamenať trvalý nedostatok zdrojov v penzijnom systéme. Riešenie je i také, že sa významná časť zodpovednosti za financovanie preniesť na obyvateľov. No obyvatelia v nových členských krajinách EÚ majú na rozdiel od populácie v starých členských krajinách stále podstatne nižšiu úroveň príjmov.

Uvažovať v intenciách, že bez zmeny je možné zachovať a preniesť penzijný a zdravotný systém do budúcnosti, len treba zvýšiť účasť obyvateľov na financovaní, znamená otvorenú cestu k nástupu populistických politických hnutí. Väčšina ľudí, ktorá pracuje za hrubú mzdu na úrovni 500 – 600 eur nebude schopná toto zvýšenie účasti zaplatiť. Problémy má vysporiadať sa s rastom spotrebiteľských cien. Pokiaľ by aj v budúcnosti došlo k zníženiu výdavkov napríklad na energie v rozpočtoch domácností, nebude to výrazné zlepšenie, lebo sa zvýšia ceny odkanalizovanej vody, ceny priemyselných výrobcov, tiež ceny základných potravín. Ceny potravín v krajinách strednej a východnej Európy rastú už v súčasnosti, viac alebo menej viditeľnými prírastkami každý týždeň, kým v starých členských krajinách EÚ takmer stagnujú. Cenová úroveň je pritom porovnateľná, ale priemerná úroveň miezd a dôchodkov je zásadne odlišná, niekoľkonásobne nižšia v nových členských krajinách EÚ. Bez postupného odstraňovania výrazných nerovností, ktoré existujú vnútri otvorenej európskej spoločnosti, možno očakávať rast sociálneho pnutia, ktoré sa môže ešte umocniť prijímaním ďalších imigrantov.

Pri hľadaní riešení ako postupovať pri zastavení prehĺbovania polarizácie spoločnosti je potrebné zvažovať i rôzne alternatívy, ktoré súvisia so zmenami na trhu práce v dôsledku štvrtej priemyselnej revolúcie. Nemecko, ktoré z dôvodu znižovania nákladovosti prenášalo rôzne druhy výrob a služieb do krajín s nízkymi mzdami, a to boli aj krajiny strednej a východnej Európy, bude výrobu meniť na plne automatizovanú, robotizovanú. Podobne sa

k tomu postavilo i Francúzsko. Pre podnikateľov v týchto krajinách teda bude výhodnejšie zamerať sa na nasadzovanie novej generácie technológií než presúvať výrobu do krajín s nízkymi mzdami. Predpokladá sa, že ich produktivita i zisky sa zvýšia. V krajinách, do ktorých bola výroba prenesená vo väzbe na nízke mzdy, sa bude pracovať s tradičnými technológiami. Naznačené procesy preto povedú k podstatnému zníženiu konkurencieschopnosti v krajinách kam bola výroba prenesená a nízka úroveň miezd sa tam udrží. Znamená to medzigeneračný prenos chudoby do budúcnosti. Tieto krajiny sa už dlhšiu dobu „tešia“, že nezamestnanosť spojená s transformáciou ich ekonomík klesá. Nie je vylúčené, že v ďalších etapách budú aj v prenesenej výrobe nasadené robotické systémy a výroba sa stane plnoautomatizovanou, bez potreby práce človeka. Súvisí to viac so strategickými zámermi TNK, operujúcimi v jednotlivých členských krajinách EÚ, než s rozhodnutiami vlád v malých otvorených ekonomikách v EÚ.

Nebezpečný mix procesov, ktoré vytvárajú podmienky pre prehĺbovanie príjmovej polarizácie i majetku, predstavuje pokračujúca koncentrácia jednotlivých brandží, zásadné zmeny v samotnej podstate obchodovania, ktoré spočívajú na enormnom náraste významu informácií, individualizovaná výroba s regionálnym a lokálnym dosahom a očakávanie výraznej flexibility spoločnosti pri jednotlivých zmenách. Tieto procesy budú pravdepodobne spoločnosť významne heterogenizovať. Vzniká otázka, či samotný princíp heterogenity nie je jedným z kľúčových hýbateľov demografického, spoločenského, ekonomického, ale aj univerzálneho vývoja.

Stredná trieda, ktorá tvorila pilier doterajšieho sociálneho, spoločenského a politického modelu sa v podstate stráca, rozdeľuje sa medzi dve skupiny. Veľká časť spadá medzi nízko príjmovú skupinu obyvateľov a druhá, veľmi úzka skupina, sa dostáva medzi bohatú elitu, ktorá získala bohatstvo v minulosti. Táto elita predstavovala úroveň iba do 10 % z celkového rozsahu populácie. V minulosti sa v empirii o sociálnej štruktúre vychádzalo z toho, že základom spoločnosti je stredná trieda, s jej spotrebiteľskými zvyklosťami. Existovali iba dva excesy: 10 % najbohatších a 10 % najchudobnejších. V súčasnosti sa ukazuje zásadné posunutie v príjmovej stratifikácii a polarizácii: 5 – 7 % populácie predstavuje najbohatšia elita, 30 % ľudí je totálne chudobných a zvyšok je reprezentovaný „kvázy“ strednou triedou s nízkymi príjmami. Ponímanie a porovnávanie strednej triedy je skutočne diskutabilné z pohľadu príjmov, lebo napríklad čínska stredná trieda disponuje na rozdiel od európskej či americkej (s príjmom 80 až 100 tisíc USD ročne), príjmami na úrovni 30 až 35 tisíc USD ročne. Je pochopiteľné, že vzhľadom na rôzne civilizačné modely, budú i spotrebiteľské zvyklosti strednej triedy rôzne v Číne, v USA i v európskom priestore.

Nutnosť nájdenia nového modus vivendi medzi spoločnosťou a prírodou, ktoré vyplýva z rýchlo sa meniaceho prírodného prostredia, sa dotýka zmien v spotrebe spoločnosti. Ide nielen o potrebu reálnych zmien v štruktúre spotreby potravín a predmetov dlhodobej spotreby, na ktoré bude príslušník tej ktorej spoločenskej vrstvy reagovať rôzne a diferencovane i podľa krajín patriacich k spektru civilizačných modelov, ale je dôležité ako sa nastavia

v tejto súvislosti rámce zmien v produkcii poľnohospodárskych komodít a potravín, v energetike, doprave, bývaní atď. V zásade ide o adaptačné procesy v pulzujúcej ekonomike a spoločnosti (Pauhofová – Staněk, 2016).

Cena za adaptáciu, v súčasnosti definovaná Parížskym protokolom, predstavuje miliardy dolárov ročne. Ekonomicky vyspelé krajiny nemajú pri hľadaní vnútorných zdrojov také problémy ako krajiny chudobné, kde takmer 90 % obyvateľov má mimoriadne nízke príjmy a veľká časť z nich patrí medzi chudobných. Väčšina chudobných krajín nebude schopná alikvotne sa podieľať na zdrojoch pre projekty adaptácie. Budú bohaté krajiny solidárne a ochotné (bez špecifických podmienok) kompenzovať nedostatok prostriedkov chudobných krajín? Samotná miera medzinárodnej solidarity je dnes často diskutovanou otázkou. Zjavná je totiž nízka miera reálnej oficiálnej podpory a pomoci krajinám pri riešení imigračných vln, ochorení, sucha, záplav, hurikánov a pod.

Milióny ľudí z rozvojových krajín, ktorí oficiálne pracujú v ekonomicky vyspelých krajinách, posielajú domov zo svojich nízkych zárobkov 300 až 400 miliárd USD ročne. Tým čiastočne utlmujú sociálne excesy domovských chudobných krajín, ale tým, že pracujú za minimálne mzdy prispievajú k prehĺbovaniu príjmovej polarizácie v krajinách, v ktorých sú zamestnaní.

Ak v západoeurópskych krajinách pracujú cudzinci v profesiách, ktoré domáci obyvatelia nemajú záujem vykonávať, je to preto, lebo ide o práce podradného charakteru, alebo je to preto, že sú nízko ohodnotené a vďaka sociálnemu modelu ich domáce obyvateľstvo nechce akceptovať? V prípade, že dôvodom je nízko ohodnotená práca, potom nemožno počítať s tým, že tieto práce budú vykonávať ľudia, ktorí prišli v rámci imigračných vln. Tí si vyberú „niečo“ z podľa nich štedrého sociálneho modelu.

Vieme k akému vyhroteniu situácie a pnutiu by došlo, keby sa vo všetkých krajinách EÚ zaviedla jednotná podpora uvažovaná pre nepracujúcich imigrantov vo výške 800 eur na osobu? V nových členských krajinách EÚ, napriek prezentovanej vysokej štatisticky priemernej mzde, nedisponuje väčšina obyvateľov takouto úrovňou príjmu.

Mnohopočetné a relatívne rýchlo sa zväčšujúce rodiny imigrantov možno prerozdeliť a stabilizovať na mieste spomenutým opatrením, poskytnúť im 800 eur na hlavu. Nápomocnou môže byť aj smernica tzv. Dublin 4. Pri „zoštíhľovaní“ sociálnych modelov, resp. pokračovaní kreatívneho zrealnenia súčasných sociálnych modelov v krajinách EÚ, za podmienok schudobňovania veľkej časti populácie najmä v nových členských krajinách EÚ a za podmienok pokračovania neriešenia skutočných dôvodov prílivov imigrantov, sa netreba čudovať ak by sa zopakovala situácia z tridsiatych rokov a vytvoril by sa nový priestor pre populistické strany. Už v súčasnosti možno registrovať, že v EÚ vzniká množstvo tzv. nesystémových strán. Nie je im neznáme rastúce sociálne pnutie, výrazné diferencie medzi starými a novými členskými krajinami i zásadné problémy vnútri jednotlivých krajín (napr. Nemecko, východná a západná časť). U obyvateľstva rastie nedôvera k zvládnutiu týchto procesov, politickým elitám už neverí. Dôsledkom toho môže byť vyhrotenie vnútropolitckej situácie vo väčšine

krajín, vytvorenie obrovského priestoru pre populistické hnutia, sľubujúce jednoduché a rýchle reformy. Ale na túto situáciu mala už dávno upozorniť odborná a teoretická platforma, nie izolovane sledovať proces polarizácie a oblasť nerovností, ale zaoberať sa hlbšie systémovými dopadmi príjmovej polarizácie na ekonomický, technický, sociálny a spoločenský vývoj jednotlivých krajín. Súčasný obraz globálnej spoločnosti a vývoj v jej jednotlivých regiónoch totiž ukazuje, že sledovať potenciál domina je, osobitne v oblasti systémových dôsledkov príjmovej polarizácie, nesmierne dôležitý. Ak sa to nebude rešpektovať je reálny predpoklad, že vývoj nadobudne nezvládnuteľný charakter. Nemá sa na mysli len vývoj ekonomický a sociálny, ale tiež politický a geopolitický.

Preto musí byť problematika polarizácie skúmaná v systémových súvislostiach, a ako jeden z kľúčových parametrov budúceho vývoja. Nemôže byť uchopená inak ako interdisciplinárne a komplexne. Iba tak môžu byť poznatky o príjmovej polarizácii významným korekčným faktorom budúcnosti.

LITERATÚRA

ACEMOGLU, D. (2002): Technical Change, Inequality, and the Labor Market. *Journal of Economic Literature*, vol. 40, no. 1, pp. 7 – 72.

ARNTZ, M. – GREGORY, T. – ZIERAHN, U. (2016): The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis. OECD, Social, Employment and Migration Working Papers, No. 189. Paris: OECD Publishing. [Online.] Dostupné na: <<http://dx.doi.org/10.1787/5j1z9h56dvq7-en>>.

AUTHOR, D. – LEVY, F. – MURNANE, R. J. (2003): The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration. *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 118, no. 4, pp. 1279 – 1333.

BRYNJOLFSSON, E. – MCAFEE, A. (2011): Race Against the Machine: How the Digital Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity, and Irreversibly Transforming Employment and the Economy. Digital Frontier Press Lexington, MA, 98 p. eISBN 978-0-9847251-0-6.

BRYNJOLFSSON, E. – MCAFEE, A. (2015): Druhý věk strojů. Praha: Jan Melvil Publishing, 295 s. ISBN 978-80-87270-71-4.

FREY, C. B. – OSBORNE, M. A. (2013): The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation. Oxford Martin School, 72 p.

HVOZDÍKOVÁ, V. (2012): Starnutie populácie v EÚ a vo svete s ohľadom na potenciál striebornej ekonomiky. [Working papers, č. 39, s. 1 – 52.] Bratislava: EÚ SAV. [Online.] Dostupné na: <http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/218_wp_39_hvozdikova_2012.pdf>.

PAUHOFOVÁ, I. a kol. (2017): Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku II. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 230 s. ISBN 978-80-7144-237-8.

PAUHOFOVÁ, I. – DOVÁĽOVÁ, G. (2015): Potential of silver economy in the European Union (selected views). *European scientific journal: ESJ*, vol. 11, no. special, pp. 190 – 205. [Online.] Dostupné na: <<http://eujournal.org/index.php/esj/article/view/6149/5933>>.

PAUHOFOVÁ, I. – MARTINÁK, D. (2014): Context of income stratification of the population in the Slovak Republic/Súvislosti príjmovej stratifikácie populácie Slovenskej republiky. *Journal of Economics/Ekonomický časopis*, roč. 62, č. 8, s. 842 – 860.

PAUHOFOVÁ, I. – STANĚK, P. (2016): Adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika. V cykle Paradigmy zmien v 21. storočí. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 160 s. ISBN 978-80-7144-267-7.

PAUHOFOVÁ, I. – STEHLÍKOVÁ, B. (2017): Kvalitatívna zmena v zamestnanosti Slovenskej republiky. Praha: Wolters Kluwer, 136 s. ISBN 978-80-7552-917-6.

PAUHOFOVÁ, I. – STEHLÍKOVÁ, B. (2018): Identifying the relationship between unemployment and wage development in the Slovak Republic. *Journal of Economics/Ekonomický časopis*, roč. 66, č. 5, s. 503 – 521.

SCHWAB, K. (2016): Die Vierte Industrielle Revolution. Pantheon Verlag, 240 s. ISBN 978-35-7055-345-9.

STANĚK, P. (2012): Výzvy a riziká na medzinárodnom finančnom trhu. In OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Medzi stagnáciou a oživením. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, s. 231 – 282. ISBN 978-80-7144-197-7.

STANĚK, P. – IVANOVÁ, P. (2017): Spoločnosť 5.0 – ekonomika budúcnosti? Bratislava: Wolters Kluwer, 172 s. ISBN 978-80-8168-678-8.

WORLD ECONOMIC FORUM REPORT (2018): The Global Risks Report 2018. 13th Edition. Geneva: WEF. [Online.] Dostupné na: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf>.